

INDIA REISIKIRI DETSEMBER 2006 – JAANUAR 2007

TARMO KULMAR

15.-16. detsember

Hea, et lõpuks Eestist minema sai. Ma ei tea, mis tuline valu kõigil tahtjatel tuli – vist aimasid ette, et ma ära kaon mõneks ajaks ja siis katsusid päästa, mis päästa veel annab, aga viimased neli päeva oli keel vesti peal, kuum ora saba all ja keel ripakil, sest igasugu asju tuli ära teha, isegi kohvri pakkimine käis jupikaupa. Algul hunnik asju kohvri kõrvale, siis pooled välja praakida ja lõpuks ülejäänud hädavajalik ära mahutada. Aga minema sain, jätsin hiljaks jäänud tahtjad pika ninaga. Olin juba reede hommikul bussis teel Tallinna poole, kui reisi peainitsiaator Linnart helistas kell 8 ja teatas, et magas sisse. Küsisin, kas jõuab ikka kell 11.40 lennukile, ta oli lootusrikas küll. No ma jäin uskuma ka, kuigi hää oli kahtlaselt lõbusavõitu. Tegelikult võttis Linnart mind hoopis lennujaamas vastu ja naeris, nii et suu kõrvuni peas.

See oli Finnairi reis üle Helsingi. Liin avati veebruaris ja ostsin pileti avamispakkumiselt 7400 krooniga. Mis viga sellise hinnaga reisida. Kui eelmisel aastal sai käia Kesk- ja Lõuna-Indias, siis seekord käime kirdes ja põhja pool. Grupp on suur, üle 40 inimese. Marsruut ka keeruline. Pooled läksid kõigepealt samal ööl 5 päevaks Bhutani, teine pool siirdus hotelli, et samal ajal käia Põhja-India budistlikes kohtades. Siis saame 22. dets. Sikkimi pealinnas kokku ja jätkame koos, et vaadata Sikkimit, Buddhaga seotud paiku, Kalkuttat, hinduistide püha linna Varanasi ja lõpuks Punjabis sikhide püha keskust Amritsari.

Helsingist saab Delhisse 6 ja poole tunniga. Soomlased olid oma aruga kõigile kohad ise enne paika pannud, nii et peredki üldse lahus ja tohutu suur segadus, trügimine ja ümberistumine käis pool tundi enne väljalendu. Meil oli kokku lepitud, et püüame kokku istuda, et siis koos konjakit maitsta, kui tuju tuleb. Ometi läks nii, et kaks sikhi pereliiget olid juba istet võtnud ja Linnart pidi abikaasaga ikka mujale istuma. Ise olin juba Tallinnas nihverdanud endale ühe mugava vahekäigu äärsse koha, kasutades vana nõksu, et jalg haige ja vaja liikuda. Eks siis anti ka. Hea, et liikuda sai. Nimelt soomlased ei paku turistiklassis kangemaid napse, mul olid aga tax-freest igasugu plastpudelites head asjad kaasa ostetud (kilekotis ja kinni keevitatud, muidu lennukisse kaasa võtta ei saa), mida tuli ometi manustada sõidu ajal. Selleks tuli tühi väike plastjoogipudel panna ühte tasku, konjakipudel teise, käia peldikus ümber villimas ja siis sai sel moel jalgade sirutamise ajal kohale toimetada. Ja veetopsid tuli ka alles hoida, et viisakalt konsumeerida saaks. Tõepoolest, lausa koolipoisi tükke tuleb tänapäeval poliitilise korrektsuse ajal teha.

Igatahes Delhisse me keskööl õnnelikult jõudsimme ja isegi pagas ei läinud kellelgi kaotsi, ime küll. India aeg on muide meie omast 3,5 tundi ees. Asi on selles, et Indias on kaks ajavööndit – 3 ja 4 tundi ees, nemad tegid aga saalomonliku otsuse ja kehtestasid 3,5 tunnise kogu riigis.

Juba Tallinnas kuulsin, et Indiasse jääva grupi algne juht Eneken oli otsustanud ka Bhutani pörutada ja lähemaks 6-7 päevaks vajalikud hotellinimekirjad, Sikkimi piiriload ja tipirahad (bussijuhtidele ja pakikandjatele) usaldas Yoko minu kätte lootuses, et kas hoian seda seltskonda vahepeal ise kontrolli all või et õnnestub ülesanne sokutada Annele, kes juba Indias ees ootas. Tegelikult lahenes asi nii, et kolmas energiline grupiliige, Viktor nimelt, haaras sujuvalt ohjad ja ma võisin kergendatult ohata, nähes, kuidas ta meid vastu võtnud tiibetlasest reisikorraldajaga suhtlema hakkas. Enda hooleks jätsin siiski paberimajanduse ja tipirahad, seda asja Viktor ei pidanud armastama.

Niisiis Bhutani grupp jäi 4 tunniks lennukit ootama (minema olid nad väikese hilinemisega ikka saanud, nagu kuulsime), meie aga asusime bussiga hotelli poole tee. Tegime tutvust, selgus, et suur osa meie seast on Eesti eri teatrite näitlejad, näiteks Mait, Hendrik, Priit ja paljud teised. Kenad ja teadmishimulised noored inimesed, nagu praeguseks selge. Ainult et kogu rahvas kippus täna algul kohtades bussi naasmisel hiljaks jääma, aga see häda on kõikide reiside kõikides seltskondades. Sai selgitada, et õhtul kell 6 läheb pimedaks nagu neegri taguotsas ja lihtsalt programm jääb pooleli ja mitmed põnevad kohad nägemata.

Lennujaam asub Delhi lõunaküljel, tiibetlaste koloonia aga, kus meie hotell on, paikneb hoopis põhjaküljel. Tund aega andis logistada, sest nii India maanteed kui ka tänavad on parajalt auklikud. Kohale jõudes nägime, et bussi piiravad värava juures mingid väikest kasvu poisid, kes kohe poolte meie kohvritega jooksu panid. Eks siis kohvriomanikud, arvates, et varastega tegu, tormasid paaniliselt järele, teised aga krabasid enda omad käe otsa. Lõpuks jõudis see ähkv rivi ühes kitsas põiktänavas Tara Hotel'i ukse juurde. Selgus, et need arvatavad sulipoisid olid hoopis hotelli hoolitsev personal. Seletusi oli üldse raske ka saada, sest meie peavastuvõtja Tendzin jäi lennujaama Bhutani gruppi teele saatma, meiega oli kaasas aga tema vend, kes ei saanud vist eriti inglise keelest aru ja üldse ei jaganud ööd ega mütsi. Siiski hotelli ta teadis ja toad olid ka olemas, kuigi segadust tuli omajagu. Tiibeti hotellides on uste ees väiksed tabalukud krampide küljes ja vannitubades duši all suur ämber ja kopsik, aga samas on LCD-telekad ja toas süttib elekter siis, kui võtmehoidja vajalikku auku pistad. Muidu on kenad toad ja odav ka, meie rahas umbes 100-200 krooni öö (300-600 ruupia ümber).

Kell oli nüüd küll 3 juba, aga vaja ju õnnelikku kohalejõudmist tähistada. Eks siis otsiti osa varusid välja. Kõik olid rohkesti pipraviina kaasa võtnud, sest see teeb hea profülaktika ebameeldivate seedehäirete vastu. Kell 5 sai siiski silma looja lasta. Kuigi kell 9 hommikueinele arvasime vist enamasti mitte jõudvat, kadus uni küll juba kella 8 ajal ära, sest maja ümber hakkasid tiibeti mungad oma pühi laule ja mantraid nii kõva häälega laulma, et surnudki oleksid üles ärganud. Vabalt oleks

võinud aga hommikulauda ka kella 10 ilmuda, sest tellitud omlette ja piimaga teed tuli oodata nagu kuuvarjutust. Meie, kiirustavad lääne inimesed unustasime ära, et see on India ja aega on küll. Aga toit oli hea! Õnneks hommikupoolik oli vaba ja mõeldud harjumiseks, rahavahetamiseks ja uudistamiseks. Nii ka läks. Rahavahetuskohti on küllaga, kurs on 1USD=43 ruupiat, ja rahatähti saab ikka suurte pakkidena, nii et võta või puuga selga. Kulutamisehimu tekib muidugi õues kohe, sest igasugu eksootilist nänni on hulganisti valida. Ka kerjused nuiavad oma osa, kuigi siin tuleb süda kõvaks teha, sest kui ühele annad, siis on nad sul sabas kõik. Ja nii jubedaid füüsilisi puudeid, millega rahaandja meelt püütakse härdaks teha, pole küll kuskil näinud. Mitte ei tea, kust nii hirmsaid sante välja võetakse. Kuulsin muide, et Indias on tihti olnud juhtumeid, kus kerjusest ema vigastab oma lapsi, et paremini kerjata saaks... Täiesti aktsepteerimatu minu jaoks. Muide, tiibetlased ise on töökas rahvas ja ei kerja. Need olid hindud, kes sinna kokku olid tulnud. Juba näojoontest oli seda näha.

Õhtupoolikul oli niisiis esimene Delhiga tutvumine. Kutub Minar on 13.sajandil moslemist suurmoguli kuninga ehitatud hirmkõrge torn, mille läheduses templiväljakul kõrgub 4.sajandil toonase budistliku kuningriigi metallurgide poolt valmistatud puhtast rauast sammas. Tehnoloogia on kaotsi läinud – nimelt see sammas ei roosteta. Imestamist oli küllaga. Seejärel sõitsime mõnekümne aasta eest rajatud Lootosetempli juurde, mis on pühendatud kõikidele religioonidele. Indialased on religioosselt väga salliv rahvas, isegi sealsed moslemidki, erinevalt araablasterst ja lähis-idalasterst, on suhteliselt rahumeelsed inimesed. Pole siis imestada, et seda avaneva lootoseõie kujulist arhitektuuriimet läbib segamini hinduistide, kristlaste, moslemite ja sikhide lõputu rivi. Indias võetakse templites jalatsid ära ja antakse hoiule, käiakse sokkides või paljajalu. Samas on jalanõude hoiuleandmise ja kättesaamise süstem väga hästi läbi mõeldud, nii et see aega ei võta ja keegi ei jää omadest (vist) ilma ka.

Siis tuli suurmoguli keisri Humayuni mausoleum, imekena õhuline rajatis keset kaunist parki. See tuletas väga meelde Agra Taj Mahali mausoleumi, ainult Humayuni mälestustempel on punast kivist ja ilma tornideta. Pilet, nagu esimeseski kohas, maksis 5 USD või 250 ruupiat. Aga ilusa elamuse eest võib maksta küll. Pimeda peale jäime India värava külustusega. Ometi jättis see võimas neljale sambale toetuv kuppel, mis ehitatud inglasterst poolt Esimeses maailmasõjas langenud indialaste mälestuseks, just tuledes säravana uhke mulje.

Kahjuks ei müüda tiibetlaste koloonias õlut ega muud kraami, kuigi käisime päeval läbi mitu puhvetit ja hulga poode, ilmselt on see indialaste monopol. Ent tiibeti köök on väga mõnus – enamasti lamba- või veiselihatoidud ja suhteliselt teravamaitseelised. Näiteks momo, mis meenutab pelmeene. Seda tuli nautida, sest lähipäevil tuleb hakata harjuma juba hindude taimetoitudega, millest kahjuks mul nii head mälestust ei ole.

Homme hommikul läheb sõit kaheks päevaks põhja poole, Dehra Duni budistlikke kloostreid vaatama.

17. detsember

Tänasest päevast on programmi poolest vähe rääkida, küll aga sõidust. Hommikusööki pidi jälle ootama, sest loomulikult kella 6 aegu personal alles magas magusasti, meie grupijuht oli see, kes nad üles ajas. Ahetavat aoga ja päikesetõusu oli see-eest kella 7 paiku rõdult kaunis vaadata. Lõpuks saime oma pannkoogid, omletid ja lahustuva kohvi kätte, eriti kui kogunud India-rändur raadioajakirjanik Anne lihtsalt kööki marssis ja valjuhäälselt nõudis – marss, olgu olla ja silmapilk! Ehmatusega, puistati siis kohvipulbrit keevasse vette ilmselt rohkem kui kavas oli, sest kohv oli vastu ootusi tõesti mõistlikult kange. Sai selgeks, et ka India aeglast tempot on võimalik kiirendada. Teiselt selgus, et Annet läheb grupi juhtimisel siiski vaja teatud eriolukordade klaarimisel.

Kell 8 õnnestus ikkagi teele asuda. Plaani järgi pidime 300 km kaugusele Uttaranchali osariigi pealinna Dehra Duni jõudma peale lõunat kell 4, tegelikult saabusime hämardudes kolmveerand 6 paiku. Asi oli selles, et liiklus venis nagu härja ila. Usun, et keskmine kiirus oli 30-40 km tunnis. Maantee, mis pidi India mõistes kiirtee olema, oli pühapäevast hoolimata kahes vastassuunas veoautosid, busse, sõiduautosid, rikšasid, mootorrattaid ja muid imelikke trandulette otsast otsani täis, nina portes kinni, kõik muudkui tuututavad. Kitsas maantee oli ehitatud ilmselt inglasterst ajal vastavalt tolle aja liiklustingimustele, lisaks oli ta auklik ja vahepeal peatus liiklus korra üldse, sest lehm suvatses rahulikult mäletsedes üle tee minna. Teid küll lapitakse, aga laiendada ei õnnestu, sest teeservad on vaesema rahva poolt osmikke ja kaubaputkasid täis ehitatud. Vahepeal oli muidugi küllaga ka täissitunud pöösastikke, jubedaid prügimägesid, ent ka haritud põlde. Aknaid avada ei tahtnud, sest sisse hoovas igasugu veidraid ja koletuid haisusid. Mul oli kõltni vee pudel käepärast, et sealt aegajalt puhtamat aroomi sisse hingata ja värskendust leida. Ostsinkin eile igaks juhuks ühe, sest süda aimas halba. Nii oligi - ära tahtis lämmatada. Ometi õnneks on talveaeg, st ööseti +5 ringis ja päeval 15 kuni 20. Nagu meie soojem sügis üldiselt.

Uttaranchal, samuti sõidu ajal läbitav Uttar Pradesh, mis tähendab hindi keeles "Ülemine riik" (lõuna pool on Andra Pradesh ehk "Keskmine riik") on India tihedamini asustatud osariik – ca 300 inimest ruutkilomeetril ja kirjaoskuse protsent on 57. Uttaranchali osariik on suhteliselt väike. See piirkond vallutati inglasterst poolt kunagi Nepaali küljest ja on ka mägisevõitu. Tee ääres elutseb muidugi vaesem rahvas, ent eemal paistab ka ilusamat jõukate inimeste asumeid. India on üldse kontrastide ja äärmuste maa: müüri piiratud, aedadesse peituvad kaunid luksuslikud villad on sageli kõrvuti kõige jubedamate sarade ja lobudikega solgiojade juures. Keskpäeval tegime tunniks ajaks söögipeatuse restoranis, mis paikneb keset lilleõites parki ja on muidugi ümbritsetud müüri. Seal oli muidugi kõik puhas, kena ja ontlik. Toitki ei olnud kallid – taimetoitne supp koos vürtsikana või lambapraega maksis ca 300 ruupiat ehk veidi alla 100 krooni. Aga see oli kõrgema järgu söögikoht. Tavaline inimene sööb oma riisi ja taimetoitu tänava ääres sara all umbes 10 ruupia eest või odavamaltki. Valgele inimesele

seda elamust muidugi ei soovitaks, ennekõike just tervise mõttes, kui just kellelgi roostevabast terasest köht ei ole.

Kuna jäime hilja peale, lükkasime programmi edasi homsele. Hotell "Great Value" on väga korralike ja puhaste tubadega, kuigi personal ilmselt kehva inglise keele oskuse/oskamatuset tõttu just eriti adekvaatseid vastuseid ei anna. Aga see on üldine häda siin riigis, kuigi inglise keel siinses keeltepaabelis üheks riigikeeleks on. Restoran pakub maitsvat kööki, aga baar pannakse juba kell 10 õhtul kinni. Samuti napsipood ehk nn "English Wineshop", kust saab küll 185 ruupia eest 0,5 l väga head rummi "Old Monk" ja 80 ruupia eest suurepärase 0,66-se pudelitäie heledat "King Fisher" õlut, aga enamasti mitte kunagi veini. Viinamarja kasvatakse ainult endises Portugali Goas ja Prantsuse Pondicherrys, mujal mitte. Veini ei jooda ka ja seetõttu on tavalise importveinipudeli hind enamasti üle tuhande ruupia ehk üle 300 krooni. Igas osariigis on oma alkoholi hinnad, neid ei anna tingida, ja Uttar Pradesh on India üks kallimaid selles osas. Lohutame siin end sellega, et varsti oleme Sikkimis, kus õlu ja rumm on üks India odavamaid. Vahe on teadjate jutu järgi ligi kahekordne. Võibolla just seetõttu siin osariigis turistegi eriti palju ei ole.

18. detsember

Täna tegime suure kloostrituuri. Ma ei tea, kuidas ma mobiili 7 asemel 6.30 helisema panin, nii et juba kell 7 passisin restorani ukse juures, samuti reisikaaslane Priit koos oma daamiga, ja tõdesime üllatunult, et varavõitu nagu. Tuli oodata. Aga pool tundi hiljem ootas meid kena puhvet igasuguste heade asjadega, tõsi küll, idamaises stiilis. Kärvesti sujus ka kõik. Kohvi nad siin Indias ikka teha ei oska, ikka muudkui seesama lahustuv pulber kuuma vette.

Esmalt sõitsime Dehra Duni külje alla Clemenstowni, tiibeti budismi Nimgma koolkonna tähtsasse eksiikloostri nimega Mindrolling (nende kirjaviis muutmata), mille emaklooster jäi muidugi Tiibetisse, aga tähtsaim tütarlooster New Mindrolling on Lõuna-Indias Belakuppe´is, mida eelmisel aastal külastasime. Hoolimata koristuspäevast lubati meid hiigelstuupa kujulise templi peasaali ja ülakorrusele. Ümber templi tuli ikka kolm tiiru ära jalutada, nagu komme ette näeb. Stuupa on vanaindia budismi ajast pärit mõiste. See on hauaehitis, kuhu vanasti paigutati näiteks Buddha juuksekarv või veidi tema surnukeha põletustuhka. Neid on Indias ja mujalgi budistlikes maades palju, kuigi enamikes selliseid pühi säilmeid enam muidugi ei ole, nad on pigem mälestusmärgid. Tiibeti asundused ja kloostrid eriti on võrreldes hindude asulatega ikka väga puhtad ja korras, nagu oli näha kas või korralikest aedades paiknevatest kahekorruselistest elamutest. Üksikud kerjusedki on ikka hindud, mitte tiibetlased. Siis avanes võimalus minna õnnistust saama budismi Nimgma koolkonna juhilt, kloostriülemalt tiitliga Mindrolling Trichin, ümbersündinud vagamehelt ja õpetlaselt, kes on paraku aasta otsa haigevoodis kestvas meditatsioonis lebanud. Pildistada seal ei tohtinud. Meid lasti sisse, valged sallid kähakid tervituseks kaasas. Sängi juurde jõudes tegime üksteise järel kummarduse ja abistav munk asetaski pühamehe käe korraks õnnistamiseks meie peade peale. Tema ise oli liikumatult transiseisundis. Mul õnnestus teiste selja tagant siiski vargsi mõni sekund videot üles võtta. Kloostri aias oli ka hiiglasuur kullatud metallooreoolis Buddha kuju, mis vaatas naeratades mitmekümne meetri kõrguselt kogu asunduse peale.

Paljud meist märkasid üksteise järel, et fotoaparaatide ja kaamerate akud hakkavad kahtlaselt kiiresti tühjenema, samal ajal töötamast ei lakanud ükski. Avaldati arvamust, et tegu on väga võimsa energiaväljaga. Siirdusime nüüd Kargyut´ (kagju) koolkonna väiksema kloostri templisse, seal aga Geluk´i koolkonna haiglateskuse pühamusse. Need olid kõik palju tagasihoidlikumad ehitised, ent siiski oma seinamaalingute, nikerdatud katuste ja kullatistega üsna vaatamisväärsed. Kõikjal tuli trepil kingad jalast võtta ja kuna marmorpõrandad olid külmad, sai paksudest sokkidest, mis taskus kaasas, palju abi.

Kella 14 paiku saabusime Sakya koolkonna kloostri, kus on ka tähtsaima laama Sakya Tridzini residents. Sakya Tridzin külastas Eestit Linnart Mälli kutsel 1994. aastal ja Tartu Illegaardis oli tema auks ka suurem vastuvõtt. Tema Pühadus nõustus meid hoolimata väikesest hilinemisest ikkagi vastu võtma. Asi oli selles, et tavapäraselt kohutavalt ummistunud liiklemise tõttu oli meie bussi edasijõudmine üliaeglane, ja kui meie buss segadikust pääsedes korraks kiirust arendas, peatas meid liikluspolitsei ja tegi trahvi. Midagi hullu küll ei olnud: lubatud 40 km-se kiiruse asemel olime sõitnud 50-ga ja trahvi tuli 200 ruupiat. Eesti trahvidega võrreldes muidugi mõeldamatult väike. Aga aega see asi muidugi kõik võttis.

Läksime siis kõik hanereas paraadsaali, valged siidsallid käes. Olin esimene ja andsin kummardudes Tema Pühadusele edasi Eesti sõprade, esmajoones hr. Mälli poolt parimad soovid. Kuna Tema Pühadus pidi armastama magusat, kinkisin ka suure Kalevi šokolaadi ja pildiraamatugi. Sakya Tridzin oli leebe ja sõbralik 60-70 vahel tumepunases mungarüüs mees. Ta õnnistas troonil istudes meid kõiki ja asetaski toodud valge kathaki-salli ka igaühele kaelale, nagu komme sealmaal on. Pärast viisakuste vahetamist lubas pühadus ka pildistada, mida me kasutamata ei jätnud. Nii me siis õnnelikena lahkusimegi. Sellist võimalust ei avane mitte igale kloostri külastajale, aga eestlased olid talle ka vana tutvuse tõttu otsekui omad inimesed.

Vahepeal oli alanud templis teenistus, mida mõnda aega jälgisime. Siis viis meie tiibeti reisijuht Tendzin meid tiibeti poistekooli alal asuvasse Lhasa restorani, kus hästi inglise keelt oskav tiibeti vanaproua meie tellimused koos igaühe eesnimelga üles tähendas. Toitu tuli küll üle poole tunni oodata, aga see tasus end igati, sest tiibeti köök on tõesti ülimaltsev. Siis tuli aeg arvet maksta, aga seegi ei ületanud kellegi enamasti sadat ruupiat. Oli tunne, et viskaks kuhugi küljeli ja uuesti liikuma hakates tekkis tahtmine tellida kõhu jaoks käru nagu Cipollino raamatus. Siis külastasime veel tiibeti naiste käsitöökodust, kus jälgisime telgedel kangakudumist ning muidugi ei pääsenud me poes ilusate

esemete ostmisest. Ometi oli see kõik üpris odav, näiteks väike kootud seinavaibake tiigrit taltsutava karjuse pildiga (muidugi sümboliseerib raevunud tiiger inimese kirgi ja nõmedust, karjus aga vaoshoitust ja seesmist enesekontrolli, mis viib ümbersündidest vabanemisele) maksis vaid 150 ruupiat! Täna õhtul leidsid mitmedki meist, et tuleks raha juurde vahetada. Kuna aga pangad on üldiselt kella 17 lahti ja mõned vahetuskontorid vaid tunnikese rohkem, siis pakkus Tendzin välja idee anda dollarid tema abilise kätte, kes siis kiiresti mootorrattaga ära käis, sest bussi jaoks oli liiklusvoog liiga aeglane.

Homme asume tagasiteele Delhisse. Mõeldes eesseisvale vaevalisele sõidule – oo õudust! Aga tee peal on ka ühtteist vaadata.

19. detsember

Ettenägelikult olin eile kella 20 paiku päevakokkuvõtte valmis kirjutanud, sest läks veidi lõõgastumiseks. Esmalt pakkus Viktor oma toas Napoleoni konjakit, siis võtsime seltskonnaga baaris natuke rummi ja õhtusöögi ajal King Fisheri õlut, hiljem veel toas rummi. Sain millegipärast jälle poole kolme aegu magama. Kell 8 hommikul olin aga kenasti hommikusöögi puhvetis, olles asjad enne bussi viinud.

Saimegi pool 9 liikuma. Esiteks külastasime veel üht käsitöökeskust, kus valmistati lõhnapulki, mida kõik usinasti pakkide kaupa ostsid. Paar tundi hiljem jõudsime hinduistide pühasse linna Rishikeshi, mis asub Gangese ülemjooksul paarkümmet kilomeetrit Dehra Dunist. Rishikesh paikneb mägedes, sealne rahvas on erandlikult puhtusearmastaja, sest teeäärred ja linn ise on üsnagi prahivabad. Bussiparklast hakkasime alla Gangese jõe poole laskuma.. Ületasime õõtsuva ripp silla, läbisime õnnelikult kaubitsejatest kihava äritänava – "turistilõksu" ja jõudsimegi Gangese äärde. Vesi oli üllatavalt imepuhas, kuigi külmavõitu. Nagu kõik kohalikud palverändurid, võtsime jalad paljaks, läksime vette ja pesime nägu. See oli imeliselt värskendav. Tagasiteel imetlesime kahel pool kallastel kõrgu vaid templeid ja ronisime kõlaritest kuulduvate mantrahelide saatel üles tagasi, peatudes aegajalt muidugi poodides. Viktor ostis 800 ruupia eest harvanähtavalt ilusa pronksist maailmaringis kurjuse hävitustantsu tantsiva Shiva kuju. Ülal leidsime, et oli parkla asukoht oli mälust kaotsi läinud. Algul keerasime vasakule, siis Viktor kõndis paremale. Anne soovitas hoopis veelgi kõrgemale ronida. Hele oli võtnud aga dukduki – motorollerile ehitatud neljakohalise odava takso, mida leidub kõikjal Indias, ja võttis meid Annega peale. Põristasime siis uljalt Viktorile järele ja nägimegi ümber nurga bussiparklat, kuhu jõudsime samaaegselt. Rõõmus dukdukijuht sai kümne ruupia võrra rikkamaks. Viktor seletas, et ta oli küsitlenud politseinikut, mis oli muidugi ainuõige tegu. Nemas teavad ikka. Aga nii selle orienteerumisega on – inimene oskab teinekord ka kolme puu vahele ära eksida.

Lõunastasime jällegi teeäärdes viisakas turistiderestoranis. "Ikoni" õlu oli hea küll ja toidud samuti, ainult väga kaua tuli oodata. Lauad olid meil murul ja päike kõrvetas nagu loom. Huvitav oli vaadata, kuidas osa reisikaaslasi nautis kuumust, osa jällegi, nende seas ma ise, otsisid aga varju. Inimene on ikka imelik küll – kord on külm, kord on palav, harva kui on rahul.

Edasine sõit kulges kiiremini kui üle eile, sest liiklust oli vähem, kuigi oli tööpäev. Paaril korral sattusime pöörastesse veokiummikutesse, kust juht aga osavalt välja loovis. Hämaruse hakul nägime ära ka esimese autode kokkupõrke. Üldse on Indias liiklusõnnetusi harva, kuigi teed on kitsad ja kehvad ja masinaid paksult. Aga ajal on teine väärtus, keegi ei kiirusta liialt, juhid on üksteise vastu sõbralikud ja muidugi oskavad nad kõik osavasti üksteise vahel nõeluda ja manööverdada.

Kolmveerand kümme õhtul olime taas Delhis tuttava tiibetlaste refuugiumi New Aruna Nagar Colony värava juures. Kuna homme on vaba päev ja käime ise Delhis ringi, klaarisime ka bussijuhtidega tipiraha ära. Nimelt on komme maksta reisi lõpul bussijuhtidele teatav summa, per nase 170 ruupiat. Vajalikud summad olid reisi algul mulle varem eraldatud, nii et juhid said 2400 ruupiat. Eks nad olid seda väärt ka. Aga Tendzini tänasime hoopis pudeli Vana Tallinnaga. See valuuta läheb ka Indias suurepäraselt peale otsekui rusikas silmaauku.

Kokkuvõttes oli kena väljasõit ja kõik on omavahel ka tuttavaks saanud ning õnneks täitsa hästi läbi saama hakanud.

20. detsember

Oli niisiis vaba liikumisega päev. Tendzini vend peksis hommikul hotellipersonali ka maast lahti, nii et piimaga kohv ja tee, veidi jahtunud omletid ja banaanid ootasid juba laual. Osa gruppi rentis džiiibi ja sõitis Argasse Taj Mahali vaatama. Muidu küsitakse, kui koju jõuad, kas Taj Mahalis käisid? – Ei. – No mis sa seal Indias siis üldse käisid, öeldakse selle peale. Nii arvati. Ma ise tegin selle tuuri juba eelmisel aastal ära. Meie teised otsustasime linnaekskursiooni jätkata, mis esimesel päeval pooleli jäi. Esmalt oli muidugi rahavahetus, kurss jälle 43 ruupiat dollari eest. Üks luges ja andis raha, teine teenindas klienti. Kõigil peab ju tööd olema. Viktor oli endale turbani pähe keeranud ja rubiini ette ka pannud. Ma lubasin, et kui paabulindu näen, siis tõmban sabast sulle talle, saab sultani turbani.

Esmalt sõitsime autotaksoga Punasesse Kindlusesse. Taksojuhiga kaubelda ei saanud, 100 ruupiat tahtis. Meid kaks meest ja kaks daami ka ikkagi. Punane Kindlus on punase tellismüüri ümbritsetud piklik kilomeetri pikkune keskaegne Delhi sultani residents, kus hiljem alates 1922, kui inglased India asekuninga pealinna Kalkuttast üle viisid, inglise sõjaväe kasarmud asusid. Just Punase Kindluse Lahore'i väraval heisati 1947 esimest korda India lipp, kui britid maa vabaks andsid. Aga vaatamisväärsuseks on just sultani pitsilise arhitektuuriga valged marmorsaalid ja paviljonid kauni pargi sees. Park nägi küll väga kultivani välja. Pilet maksis 100 ruupiat, sama palju taheti ka videokaamera kasutamise eest. Muuseumis oli väljas sultani brokaadist kostüümid ja istumispadjad, mis näisid väga luitunud ja olid kindlasti kirpe täis ja olid omal ajal kindlasti jubedalt täis puuksutatud, kui seal peal jalad ristas kükitati, hea et klaasi taha olid pandud. Hästi palju oli koolilaste ekskursioone, kõik valge inimese nägemisest

tohutult elevel ja muudkui kippusid lehvitama ja poseerima. Muide koolivorm on kohustuslik kanda, igal koolil oma – heledad püksid, kingad (mitte sandaalid ega tossud!), tumedam pluus ja kindlasti lips. Viimase värvi järgi tehaksegi kooli vahet, nagu Inglismaal kõikjal 50 aastat tagasi. Praegu on seal lips vaid kõrgkihi internaatkoolidel nagu Eton ja Harrows. Aga India elab endiselt selle vana traditsiooni järgi.

Teised läksid mul varsti kaotsi, sest me pidime eri kohtadesse ka minema. Nii kui kindluse värvast välja sain, olid kaubitsejad, sandid ja kerjused mul ümber. Peab ikka bambuskepi jälle ostma, see olukord tarvitab kõvasti udjamist, mõtlesin omaette. Otsisin metrood. Läksin subway sildi peale, aga all oli ainult jäledalt täis kustud teealune läbikäigutunnel. Viisakas rohelises vormis politseinik juhatas mind templite suunas, näitas oma kepiga suunda, vahepeal ühele pealetükkivale kerjusele nähvaka üle küüru tõmmates. Eks ma siis läksingi. Chandra Chowk´i metroojaam oli mõnevõrra tänavast eemal läbi kõrvulukustavalt lärmitseva basaari minna. Aga all oli hoopis teine maailm. Ropumat rahvast sinna üldse ei lasta, esiteks peavad viisakad riided seljas olema. Kõik on väga puhas ja seltskond ikkagi paremal järel inimesed, ja vargaid ei tasuvat kartagi, räägiti meile hotellis. No parem karta kui kahetseda, mõtlesin ma umbusklikult ja hoidsin postiljoni moodi üle keha pandud koti ja kaamera rihmadest hoolega kinni – kõik peab peale passitud saama. Enne perroonidele pääsemist tuleb turvavärvast läbi minna ja kotid ka avada. See on üleüldine, ka muuseumides ja mujal, kus palju rahvast koos. Üldse tuleb metroos esmalt tähelepanelikult plaani silmitseda, jaamad ja suunad meelde jätta ja seejärel kassast plastmassjubin nimega "token" osta, peatuse ka pead ütlema, kuhu sõidad. Ütlesin, et Rajiv Chowk´i jaam, ja mõtlesin, et ostaks kohe tokeneid ette, ja küsisin kaks tükki veel. Neiu klõbistas midagi arvutisse ja andiski. 24 ruupiat taheti. Vaatasin, mida teised teevad. Token pistetakse anduri peale, värv avaneb, lähed sisse ja siis paned tokeni kindlasti taskusse, muidu ei pääse pärast välja, see tuleb masinasse pista, et värv avaneks. Aga rohkemate tokenite ostmise oli viga, sest kui hiljem tahtsin Vidhan Sabha peatusse sõita, siis viskas keelava teksti ette. Ametnik tuli, vangutas laivalt pead ja suunas uuesti kassa juurde. Siis ma ei saanud läbi turvavärava välja, sest rahvas tahtis kogu aeg ju sisse tulla. Turvamees lasi siis mind nõõri alt läbi. Nüüd pidin ütlema jälle peatuse ja kassa küsis uue hinna – 11 ruupiat. Selguski, et need eelmised oleksid kõlvanud ainult konkreetsete peatuste jaoks, ette osta ei saa. Iga rongisõidu ajaks tuleb uus token osta. Ega vaesem rahvas seal sõita ei suudakski.

Rajiv Chowk´i peatus on Connaugh Place keskpargi all. Selle ümber on 2-3 ringikujulist viisakat äritänavat veel inglaste ehitatud pompöössete sammastega kaubamajadega, mille juurest siirduvad radiaalselt prospektid väljapoole. Sõitsin dukdukiga 50 ruupia eest mööda Janpathi alleed Rahvusmuuseumi juurde. Dukdukijuht tahtis mind ikka vägisi basaaridesse viia, kiitis nii et kael katki, et very nice asju saab osta, aga ma olin kuri, paha ja järeleandmatu. Muuseumis antakse esmalt kõik kotid ja kaamerad hoiuruumi, mis asub peldiku kõrval õues, aga see on turvaline, igaüks saab kapi võtme enda kätte. Muuseumipilet maksab 300 ruupiat. Vaatasin kaks tundi arheoloogiakollektsioone. India esimene tsivilisatsioon Harappa kultuur tekkis umbes 5000 aastat tagasi. Seal oli arenenud põllumajandus, niisutuskanalid, nelinurkse põhiplaani linnad, pronksimetallurgia, isegi kiri, mis ei ole veel ära dešifreeritud. Need inimesed olid tumedanahalised draviidid, kes praegu elavad Lõuna-Indias. Siis umbes 1500 eKr saabusid indoeuroopa rahvad ehk aarjalased, alistasid harappa linnriigid ja panid aluse hinduistlikule India kultuurile. Mitu saalitäit oli ka väga kaunist vana- ja keskaegset keraamikat, kivi- ja pronkskulptuuri, vaipu ja miniatuurmaali. Palju vahtida ei jõua ja kuna ma ei tahtnud ka tagasiminekuks üksi võõras suurlinnas pimedada peale jääda, läksin peale seda nüüd muuseumipoodi. Paraku DVDsid ega videosid seal ei müüdüd, küll aga tiigrite ja elevantidega ilusaid lipse 150 ruupia eest.

Aeg oli taas tagasi Connaugh´ Place´le jalutada. Seal otsisin raamatupoe, kust sain 500 ruupia eest CDRomi History of India. Kuna tahtsin tõesti väga head kohvi saada, siis lääneliku kohviku leidmine oli ainult seal platsil võimalik. Espresso maksis 100 ruupiat, aga tase oli ka vastav. Nüüd siis läks metrooga tagasisõiduks. Vagun oli algul väga täis, siis tühjenes ja Vidhan Sabhal ülikooli kampuse juures läksid ainult tudengid maha. Hakkasin taksot otsima. Autotaksod olid kõik kellelegi tellitud, velorikša peale ma ei söadanud küll istuda, ikkagi pikk tee sõita, see väntab tund aega. Dukdukijuhid ei teadnud jälle, kus see meie tiibeti asundus Majnu Ka Tila on, ainult irvitasid lollakalt, tõstsid kaks kätt taeva poole ja ütlesid "Ram, Ram!" (ühe oma jumaluse nime). Lõpuks tuli üks suure musta habemega murjan halli võidunud turbanrätikuga, hambad välkumas, tõeline röövlinägu. Mõtlesin: hea, kui nüüd veel eluga pärale saaks, tühja neist asjadest, mida ma ostsin. Istusin taha, käivitas vändaga mootori, ja kus siis kukkus kihutama, nii et tuul vilises kõrvus ja hoidsin ainult vaevu oma kübarat ja kotti kinni! Sellist sõitu polnud ma Indias veel enne ühegi masinaga saanud. Viie minutiga vist küll kolm kilomeetrit või nagu tsaari-vene ajal öeldi – verst minut. Paistiski New Aruna Nagari värv ja juht piirdus taas 50 ruupiaga. Kell oli veerand kuus õhtul, hakkas juba vaikselt hämarduma.

Varsti jõudis Viktor ka koos daamidega tagasi Nad olid huvitavates templites käinud, kuid kingad tuli ju jalast võtta. Eks siis mindi basaarile sokke ostma. See oli muidugi lausa põrgusse laskumine – ühelt poolt rebisid neid kaubitsejad, teiselt poolt kerjused ja sandid. Lõpuks sokid ikkagi saadi, kuigi Ester ütles, et imeliku haisuga on, kui jalga pani. Ma hiljem siis arvasin, et eksootika, nähtavasti otse kellegi jalast võetud ja müüdüd. Nad avastasid ühe hea viinapoe, kus 750cl Old Monk rummi maksis 150 ruupiat. Dehra Dunis oli ju 375cl 180 ruupiat. Vahe missugune! Hele ostis kohe 4 pudelit. Metroos turvakontrollis imestati, silmad suured nagu tõllarattad, kuidas naistel nii palju alkoholi saab olla. Seal maal ju naised vaevalt joovad. Siis kostsid daamid vastu, et meil vahel ikka juuakse. Lõpuks manitsesid ametnikud, et jooge kus tahate, aga mitte metroovagunis. Viktor oli aga ilma tokenita, sest ta oli selle

vist eelmisse peatuse väravaanduri peale jätnud, ja ei pääsenud pärast metroosõitu väravast välja. Hirmus otsimine toimus, aga ei leitudki. Viktor kirus ja vandus kogu seda süsteemi, daamid naersid nii et köht kõveras, ametnikud nende järel samuti. Ilmselt seetõttu pääseski ta ainult 50-ruupiase trahviga. Siis Vidhan Sabha peatuses polnud dukdukke ja üks velorikša pakkus ennast. Seal on peal kaks koha, daamid istusid taha ja Viktor hõivas vastassuunas juhi sadula tagaosa, nii et nad olid seal kõik hästi tiheli üksteise süles kõige oma rummipudelitega, nii et juht sai vaevu sadulasse. Naljakas pilt pidi olema, kuidas kolm suurt kasvu eurooplast lõsotab jalgrattarikša peal nagu padakonn, vaene pisike hindu aga higistab. Sõit oli olnud vaevaline ja aeglane ja tõusude peal oli juht hoopis tagant lükanud seda koormat. Lõpuks saadi kohale ka, aga selle kohutava füüsilise töö eest nõustus juht ainult 30 ruupiaga.

Kell 20 paiku saabus seitsmekesi Agrast tagasi ka õnnelik Taj Mahali seltskond. Džiibisõit oli võrdlemisi eduline olnud, ainult korra läks kumm puruks ja nähti ka liiklusõnnetust. Tagasi Delhis olles oli küll ühes kohas olnud jube segadus, mitukümmend autot risti-rästi, aga sellest pääseti ka läbi. Delhi ja Agra vahet on umbes 250 km, aga tee on seal korralikum ja mõnikord saab kohale isegi 4 tunniga. Taj Mahalis tohib videot võtta ainult värava juures, siis tuleb kõik hoiule anda. Pildistada ikka tohtis. Teadmiseks järgmistele minejatele - reedeti on Taj Mahali mausoleum muide suletud, sest reedeti on moslemitel palvepäev. Pilet maksab 10 dollarit, söök ja jook on seal jubedalt kallis, džiiip maksis vist seltskonna peale kokku 4 tuhat ruupiat, nii et kokku käidi Agras ära per nase vist pooleteise tuhandega, st veidi rohkem kui 500 krooni nägu. Pole paha. Ratta parandamise ajal ühe küla vahel kutsuti ka majadesse sisse. No armetu oli see olnud. Muldpõrandaga hütid, ühel pool vahekäiku pühvlid ja kempuauk, vahekäigus keskel lihtne tulekolle, teisel pool elasid inimesed, neli põlvkonda koos. Aga elekter on sees ja telekas ka vahel nurgas. Uhkelt näidates, kui moodsalt nad elavad, pani peremees kõik tuled põlema. Sellise ebatavalise illuminatsiooni peale põlesid muidugi korgid läbi.

Käisin ise seekord tiibeti restoranis, mis oli munki täis, paar tükki tulid ka minu lauda istuma. Nüüd õnnestus ka netti pääseda, kuid kõige rohkem tunnikese sain kirju lugeda. Netipunkte on küll ja küll, aga elu on meil tihe, ei jõua sinna kuidagi. Vähemalt päevikut kirjutan õhtuti toas. See oli moodsam koht, sai ka mälu pulga ühendada ja faile saata. 1 tund maksis 50 ruupiat. Pakkisin asjad ja heitsin mõnuga seekord kohe kell 12 magama. Ikkagi 6 tundi und tavapärase 3 ja poole asemel.

21. detsember

Hommikul kell pool seitse polnud ootuspäraselt veel mingit hommikusöögi lõhnagi, personal tuli jälle üles peksta. Lõpuks plaanitust pool tundi hiljem, kell 8 saime ka Old Delhi raudteejaama poole sõita. Ees on 24 tundi loksumist Sikkimisse Gangtokki. Eks pakikandjad nõudsid hinge hindu ja me ei teadnud üldse, kus on meie rongi perroon (Rajastan Express kell 9.30 väljub 12. perroonilt, võtke teadmiseks, kes läheb). Pakikandjad panid ees jooksu, 2 kohvrit pea peal ja kott kummagi õla peal. Me katsusime, et järele jõuaks. Perroonil ütles Tendzin meie vaguni numbri (AS7, II klass) ja ütles kohanumbrid. Täpselt pool kümme hakkaski rong liikuma – küll me imestasime, et siin täpsus ka võimalik on.

Vagun on umbes nagu veneaegne platskaart, ühes vahes 8 aset, 3+3+2, millest 5 aset on laealused lamamisriiulid. Tuuakse linad, tekid, padjad, akna kohal seinas on elektripistik (praegugi kirjutan arvutisse teiste norskamise saatel – kõik magavad pärast lõunasööki), pileti sees on kolm söögikorda ja saad valida, kas "veg" – taimetoit või "nonveg" (kana). Muidugi on meie kupeevahesse ka kolm hindut sattunud.

Enne tahtis Viktor kolmandale riulile ronida, aga üks hindu võttis selle ära. Siis lasi ta teise alla, istus esimesele, ja lõi pea ära. Pidin rohuks lonksu rummi andma. "Rongisõit kurat on nagu litsimaja, jube segadus ja kilkamine igal pool, india kõhutantsumuusika tuleb ka rongi valjuhääldajast, nagu Moskva rongis", kostus kõrvalkupeest kellegi kommentaar. Endale hõivasime alumised lavatsid ja suunasime hindud kõik ülemistele, sest kohad nägid nii ette ja kord ja ordnung peab ju majas olema. Vastasel korral oleks läinud nii, et kes ees, see mees.

Piletikontroll tehti juba pärast Delhit ära. Söök – pakendatud nagu lennukiteski - oli päris talutav, isegi jäätist anti lõpuks.

Kell on nüüd pool kolm päeval. Läbi pesemata rongiakna paistavad külad, põllud, jõekesed, millest mõned on küll nagu solgi-Neeva, pöösastikud, sekka mõni linn ka. Üldiselt maakohad näevad eemalt vaadates kenad välja. Teised puhkavad, mida siin ikka teha. Eks õhtul otsitakse rummivarud välja. Viktor on üsna pikk, muidugi jäi ase lühikeseks, möödakäijad nügisid jalgadest. Siis tõmbas end kõverasse naga kreeka e.

Õhtupoolikul oli terve vagun magusas uinakus, vaid norskamist kostus siit-sealt. Siis hakkasin oma pilte arvutis läbi vaatama. Pisitasa kogunes rahvast, seejärel nõuti lisa. Lõpuks tuli ka veel Egiptuse ja Mehhiko pildid ära näidata. Näib, et olen ainus, kel läpakas kaasas on. Kell 5 pakuti teed, kell 8 anti jälle süüa, kelner käis veel küsimas, kas "veg or non-veg". Ja kõik see nuumamine pidi piletihinna sees olema. Nii et kena sõit igati läbi suure ja laia India.

22. detsember

Uni tuli nii magus, nagu oleks sooja saiaga pähe saanud. Teised kurtsid küll, et iga nõks ajas üles. Kui Viktor röögatas, et hommikusöök toodi, siis võpatasin ärkvele ja keerasin kandiku endale kaela, hea, et ainult tops ja paar kommi peal olid, vedelikku veel polnudki. Daamid naersid hirmsasti, nagu arvata võis. Siis hakkas Viktor ootama, millal omlattu tuuakse, et kuidas sa muidu enne teed jood. No ootaski tundi paar ja ei lasknud veetermost ära viia, kuigi kelner vahtis seda väga maia näoga. Lõpuks saime ikka einestatud. Peldik oli muide üsna jube küll, hindud tahtsid millegipärast ikka jaluli otsa ronida ja pott pidi äärepealt küljeli kukkuma. Varsti tuli vagunisaatja raha tahtma, ometi oli Tendzin

öelnud, et kõik on hinna sees. Ma arvasin, et igaüks peab andma, muudkui pakkusin kahekümnelist. Tendzin seletas siis, et see on tip hoopis, mida tahetakse. Eks ma siis otsisin kaukast viissada, selgus, et piisaski kogu grupi eest, sain oma kahekümneka tagasi ka. Viktor torises küll, et see on nende töö, mingi nad kuu peale oma rahatahtmisega.

Kell pool 12, pärast 26-tunnist sõitu jõudsimme jaama nimega New Jalpaiguri (lüh. NJP). Jube palavus oli väljas, hüllem kui saunas. Meid ootas tiibeti firma esindaja koos väikese bussiga, mille katusele redelit pidi kogu meie pagas vinnati. Mõni kohver oli küll suur nagu ookeanilaev, nii et juhi abil, kes redelil alt vastu võttis ja üles vinnas, kostus sikutades eriskummalisi hääli nagu Kiirel Tootsi karjamaal kivi veeretades. Loomulikult nõuti selle raske töö eest tippi ka. Priit küsis, kus need mäed siis on, puha lausik ja kuumus. Ütlesin: oota ja vaata, küll sa näed.

NJP-st Sikkimi piirini oli sõita umbes 100 km, sealt pealinna Gangtokki veel 40. Ja varsti algasidki orud ja kuristikud, põhjas mägiõjed mühisemas. Aknad kisti lahti ja kogu aeg kostus klõps ja klõps, kui pildistati. Aga kuristikud olid hirmsad, nii et hoiä südant kahe käega kinni. Igatahes kell kolm olime piiripunktis. Tendzin korjas meie passid kokku ja käis ära seal, kus vaja. Tema käes oli ka Helsingi saatkonnast välja antud Sikkimi luba meie 17 inimese nimedega. Meie teised olime avastanud viinapoe Sikkimis rumm 375cl on 60 ruupiat, aga 750cl 180 ruupiat. Ei saanudki aru, millest selline vahe. Eks me loomulikult võtsime sealt neid väiksemaid paarikaupa, 60 ruupiane vahe ikkagi. Aga oligi üldse kaks korda odavam kui Dehra Dunis.

Enne kella 18 jõudsimme siis lõpuks Gangtokki, mis asetseb mäenõlvadel. Hotell Tiibet on kena koht, kollased tervitussallid pandi juba uksele kaela. Toad on päris viisakad, ainult vannituba on veider, kallaku põrandaga, vesi läheb jumal teab kuhu. Suured ämbrid on ka, milles end pesta. Dušš ju on, aga see pillub vee kõik üle vannitoa laiali, parem mitte pruukida.

Rõõmus Signe pakkus mulle fuajees head India meesigarette Chancellor ja siis läksin Linnartit tervitama. Vahetasime uudiseid, selgus et Bhutan oli ületanud kõik ootused. Selgus, et internet on siin väga kiire, Linnart ütles ka, et Ansipi valitsus oli keeldunud Dudajevi lesele Eesti kodakondsust andmast, kuigi minister P.-E..Rummo oli enne vastava ettepaneku teinud. Häbilugu – algul kutsuvad avaldust esitama ja siis keelduvad.

Igal juhul Bhutani grupp on ka väga rahul oma sõiduga, kiidavad nii, et kael katki. Bhutan on võrdlemisi autoritaarne maa, kuninga isikukultusega, ent see on väga kasulik, hoiab riiki koos: loosung on "Üks rahvas – üks riik". Vana kuningas, 51aastat vana, annb järgmisel aastal võimu üle oma pojale. Võetagu eeskuj.

Õhtusöögi ajal jagas grupijuht Indrek infot, kuidas kõik homme kulgema hakkab. Selgus, et Indrek on näidanud end väga asjaliku ja toimeka reisijuhina. Homme sõit läheb muide džiiptidega, 5-6 kaupa. Vahepeal korjati passid kokku ja küsiti igaühelt 4 passipilti, kuigi Indiast saabunutele need pärast tagasi anti - pilte tahetakse ainult välismaalt, st Bhutanist saabunutel.

Nüüd istume suure seltskonnaga minu toas nr. 506, maitseme rummi ja on väga lõbus olla. Linnart on keskel, mina kirjutan samas seda juttu siin, teised istuvad ümberringi voodiservadel, kogu aeg tuuakse Old Monki juurde, Arho sokutas kuskilt veel mitu pudelit kokakoolat, kuigi baarid on juba suletud (suletakse kell 22). Käib niiõelda tutvumisõhtu.

23. detsember

Sikkim! Riigike maailma katuse räästas (kui Tiibetit selleks päris katuseks pidada. Sikkim andis nagu Indiagi punase Hiina eest põgenenud tiibetlastele varjupaika. Strateegilise asukoha tõttu sihtis Hiina Sikkimit juba ammu, kuid India jõudis ette ja viis 1970ndatel oma väed sisse. Hiina oli tige nagu herilane ja tunnustas alles mõne aasta eest Sikkimit India osana. Sikkim säilitas India all teatud autonoomia. Aga maa on täis sõjaväge, tihti kontrollitakse dokumente, sestap Tendzin meie passidki kokku korjas. Ikkagi piiritsoon ja võimalik, et kuskil mägedes peituvad ka aatomirelvad. Pindala poolest on ta umbes neljandik Eestit, elanikke 76 tuhat, aga elavad päris kenasti, jõukalt isegi, sest mäenõlvadele rajatud terrasspõllud võimaldavad kasvatada igasuguseid saadusi ja eks turism annab ka head sissetulekut. Teed on mustkatttega, kuid enamasti kuristikupiireteta, nii et sõita neis mägedes on üheaegselt ilus ja hirmus. Teed vingerdavad serpentiinidena, nii et tuleb aega varuda - kiiret sõitu teha ei saa ja ega ei tohigi. Sikkimlased juhivad hästi, arvestavad üksteisega ja ei uljutse mõttetult. Ja liikus on ka seal parempoolne nagu Inglismaal ja Indias, rool on paremal pool.

Hommikul oli paras hõre olemine, õnneks hommikusöök kell 8-9 ja kell 9.45 nelja-viiekaupa džiiptidesse. Sõitsime 3800 m kõrgusele Tsomgo püha järve äärde. Õnneks oli ilm pilves, mõnikord meie kõrgemalgi pilvedest, ja rumm aitas ka hirmu peletada. Vist pooled Sakala lauliku laulud said päeva jooksul maha lauldud. Juht vaeseke talus meid stoilise rahuga, kuigi daamide kilked ja naer pidid tal vist kõrvad lukku panema. Aga õhtul Gangtokis ma tänasin teda kannatlikkuse eest ja premeerisin paarisaja ruupiaga. Tema vastu, et ise te laulsite nii ilusti, kohe tore oli sõita olnud.

Järve ääres saime jakkidega ratsutada, see oli küll elamus. Näiteks Egiptuse kaamelit ma ei salli, on igavene kiuslik ja sülitaja loom. Elevant on tark ja sõbralik, ainult õõtsutab päris usinasti. Peuu laama on salakaval, armastab ka sülitada, kuigi on sõbraliku näoga. Alpaka paistab kurjana, aga on tegelikult sõbralik. Nende seljas ratsutavad tegelikult lapsed ja väikest kasvu kerged inimesed. Jakk on poolteise meetri kõrgune, pika karvaga ja suurte keerdus sarvedega, millele tõmmatud värvilised villased tuutud eraldusmärkideks. Selga ronitakse jalusele toetudes, siis viskad end hopsti selga ja paned jala teise jalusesse. Ja siis ratsutad võidukalt nagu imperaator. Mägilane juhib jakki käies oheliku ja ninarõnga abil. Pool tiiru ümber järve maksis 250 ruupiat. Mulle täitsa meeldis. Unustasin ütlemata, et seal üleval on ju lumi ja jää, aga järv ei ole jäätunud, ilmselt vulkaaniliste protsesside tõttu. Linnart ei ratsutanud, ta leidis üles hoopis kohviku, kus pakuti mitmeid erinevaid rummisorte, mida sai kuum

kohvi sisse valada. Läksin siis ka proovima, päris hea kohv oli. Loomulikult käis seal Tsomgos usin kaupmine meenete ja alkoholiga. Külma oli ju! Kõndisin, jope hõlmad lahti, india turistid lõdisesid oma paksudes sallides, ninaotsad paistmas. Seletasin neile, kui külm meil Eestis on mõnikord, lumi on rinnuni ja hingeõhk ka külmub kinni, nad ei tahtnud kohe uskudagi ja ütlesid, et küll on kole.

Tsomgo asub umbes 40km kaugusel Gangtokist, kell 10 startisime, kell 19 jõudsimme tagasi hotelli juurde, Järve juures kulus umbes poolteist tundi. Nii et ainuüksi sõit võttis aega edasi-tagasi umbes kuus tundi.

Õhtu kulges omasoodu, mingil hetkel läksime koos näitlejate seltskonnaga ööklubisse, mis asus kõrvaltänaval ehk samal mäenõlval, ainult kõrgemal. Täitsa üllatus – igati kaasaegne, läänelik, moodsad rütmid, ainult väike. Suuri noortemasse seal ei olnud, aga ega neid masse pole võtta ka kuskilt. Ainult see asi, et pidu algab kell 22 ja lõpeb hiljemalt 3. Teiseks tullakse kokku juba alguseks ja möll läheb kohe lahti. Bhutanis olevat hoopis vastupidi – minnakse perede, ülikondade ja lipsuga, muusika on selline idamaine. Ent kuna rumm ja õlu oli veidi ära väsitanud, siis võtsin mingil ajal takso, sõitsin hotelli ja keerasin koti peale. Teised olid tulnud 2-3 vahel jala suure räuskamise ja lauluga, nii et kõik magajad peale minu olid üles ärganud.

24. detsember – jõululaupäev

Ilus päikesepaiste, ärkasin ise ilma moblahelinata, sest 7 tundi ikka sai ju magada ka. Hommikusöök koosnes ometist, röstsaiast, kohvist ja teest ning puuviljadest. Ega muud rohkem ei tahtnud ka. Linnart leidis samuti, et eile sai veidi kuritarvitatud. Täna ei kannata ma rummilõhnagi. Huvitav, et daamidele meie autos ikka maitseb ja kerge tipsutamine käib. Ilmselt on see kõrgusekartusest. Ise leian, et täna peab organism puhastuda saama.

Kell 9 pidid kohvrid ukse taga olema, sealt viidi nad ja pakiti džiiptide katustele. Jälle start kell 10, esmalt kõik koos kütust tankima. Tankla on ilus ja puhas ja asetseb muide betoonvaiadel mäenõlval, ripub lausa õhus. Linnartil on masin nr 1, meil nr 2, kokku on neid üksteist. Grupis on 46 inimest, lisaks 2 tiibetlasest reisisaatjat. Kogu aeg peatustes käib ka ülelugemine, sest see on ikka päris ekstreemne retk.

Esmalt peatusime 20 km kaugusel Rumteki kloostri, mis on kargju koolkonna budismi tähtsaim klooster. Ka seal seisid sõjaväelased lausa väravas ja mujalgi. Kuulsime, et 1982 suri eelmine kloostriülem ja nad pole suutnud siiani sobivat ametisse panna. Senikaua valvab kloostrit sõjavägi.

Muust päevast ei ole palju rääkida. Üks tiirutamine mööda serpentiini kohutavate kuristike kohal nii et 140 km läbimiseks jällegi seitse tundi. Peatusime korraks tiibetlaste põgenike külas, teises kohas söime veidi. Toit – eriti kananuudlid – oli jubeda maitsega ja hakkas veidi vastu. Aga jäi sisse pidama küll. Odav oli see muidugi.

Nüüd oleme Lääne-Sikkimis Pemayangtse lähedal Pellingis. Hotellitoad on kotedžites, päris mugavad ja soojapuhuritega. Boiler teeb kuuma vett, dušinurk on koguni kardinaga, mida eelmises kohas ei olnud. Eks tubades ja restoranis tähistatakse jõuluõhtut. Ma otsustasin hoopis välja puhata. Päevik jäi ka eile õhtul kirjutamata. Nii jäingi väljast vaikselt kostvate jõululaulude saatel tudule.

25. detsember

Õö oli külm, tekkidest ja puhuritest oli kasu. Hommikul avanes toa aknast imeline vaade mägedele, Himaalaja lumised tipud hiilgasid päikesepaistel. Karavan läks kell pool kümme liikvele, igaüks jälle oma numbriga autos, pakid katusel. Algul külastasime Pemayangtse kloostrit ja kuulasime buda munkade monotoonset laulmist, mida katkestasid kellukesehelinad, trummid ja pasunate üürgamine. Need riitused on muide väga haaravad. Klooster oli paarsada aastat vana ja nägi võrdlemisi räämas välja. Nägime eemal mäenõlval udus ka vana kuningapalee varemeid. Keskpäeva paiku jõudsimme Lääne-Sikkimi piirilinnakesse, kus söömine võttis jällegi jube pikalt aega. Kasutasime aega napsivarude täiendamiseks, sest Lääne-Bengali osariigis on seda palju raskem teha – poode pole eriti arvukalt. Muretsetin ka ühe reisikoti, sest igahommikuse kiire pakkimise tõttu on kohver kogu aeg ümmargune nagu põrsas. Piir läbitud, algas kannatuste rada. Tee oli palju kitsukesem kui Sikkimis, kruusane ja munakivine, tõeline "jaitsekamennaja doroga". Istusin maasturi tagaosas, kus oli küll ruumi, aga põrutas see-eest nii, et selgroog pidi pealae kaudu välja tulema. Ühes tiibetlaste külas tehti peatus, kus valged daamid pildistasid end meeleldi koos väikeste tõmmude lastega. Mäenõlvadel kasvasid teepõõsad, ilusti ühekõrgused ja kuidagi pügatud tundusid.

Pool kuus jõudsimme Darjeelingisse. Sealne ületas kõik ootused, ainult kehvas mõttes. Esmalt tuli koguneda Lunar Hotelli tont teab mitmendale ülemisele korrusele. Pakikandjad tõid sinna kohvrid ka järele. Enamik otsis enda omasid muidugi taga, kohutav segadus valitses kitsukeses fuajees. Siis selgus, et kõik ei mahugi ühte hotelli ära. Osa siirdusid uuesti alla, jälle üks kohvrite kandmine. Trepp oli ka kõrge ja kitsas, tõeline taevatrepp, kõik oli ummukeses ja keegi ei saanud millestki aru, hirmus kisa ja räuskamine, nii et kõrvad lukus. Pakikandjad muidugi tahtsid ka oma tippi kätte saada, lärmasid ja karjusid ja ummistasid seda olemist veelgi rohkem. Ja kõige krooniks Linnart ise pidi sellest taevatreppist ühte kohvrit üles tassima ja loomulikult kurjustas kõvasti, nii et sikkimi grupijuht oli päris ära kokkunud.

Otsustasin ise koos vähemusega sellest hullumajast teise hotelli liikuda, reisijuht Indrek kõige ees. See maja oli sadakond meetrit eemal ja näis üldse sildita, kuid uus, avar ja minna vaid teisele korrale. Koridoris küdesid liikuvad jaapani gaasiahjud, toad olid aga külmad nagu hundilaut, kuid paksude vatitekkidega. Et õigeid seltskondi soovitud tubadesse saada, veeti kogu aeg voodeid tubade vahet ringi. Duširuum oli muidugi jälle vana tuttav ämbritega lugu, kuigi kuumaveeboileriga. Muidugi personal püüdis teha mis võimalik. Panin aparaadid laadima ja arvuti käima, siis läks boilerite ja

soojendite üheaegse sisselülitamise tõttu elekter ära ja hakati küünlaid tooma. Mul oli õnneks taskulamp kaasas. Seltskond hakkas puhketoas kaarte mängima, kuni meid esimesse hotelli sööma kupatati. Siis selgus, et seal ikka kõik korraga süüa ei saa ja me Arho ja tüdrukutega ei hakanud ootamagi, vaid läksime mujale otsima. Kõige ilusamas restoranis pidas suur jänkide kamp muidugi jõulupidu ja lõpuks leidsime ühe vaikese tiibeti oma, kus sai head *veg. hot and sour* suppi ja *veg. momosid*, mis olid hästi mõnusad. Kui tagasi jõudsimme, oli elektri üks faas olemas, see, mis valgust annab, aga kütte jaoks ei jätkunud ikka. Väljas muide on 5 kraadi sooja, aga majas on hingeaur õhus. Esimeses hotellis seevastu kurdeti, et mõnes toas ei ole vannitubagi. Kõik see olemine tarvitab muidugi palju rummi ja muud kangemat, aga lõbus on ja elame üle.

26. detsember

Õö sai täitsa normaalselt ära magatud. Paksud tekid olid õieti nii rasked, nagu lebaks Everesti mäe all ja kuumaveekott plurtsus jalge vahel, nii et hirm oli peal, et kork läheb lahti, ent polnud viga. Hingeaur kerkis ainult lae alla nagu vulkaanisuits. Arho, vana kelm, veeretab ühe gaasiahju meile tuppa. Vahepeal mujal tubades avastati, et uksest tuleb külma; kui seal hakati karjuma, siis tuli tagastada. Aga hiljem kordas ta oma vempu. Toas oli öösel tuntav gaasihais, õhk nagu saksa koonduslaagris. Mingil ajal oli Arho kaarte mängimast magama tulnud ja lukustas ukse. Ent Kaido, kes oli teise toa saanud, ei suutnud meenutada, kuhu ta oma jope oli visanud, ent seal taskus oli ka võti. Niisiis kostus ukse tagant kaeblikku kräunumist ja Arho, hea inimene, lasi ta tuppa ja võttis lõdiseva sõbra enda kõrvale koos riietega voodisse kahe teki vahele. Kella kuue paiku, kui juba ahetas, läks Kaido koridori ja leidiski jaki puhkenurgast diivani tagant. Mait ja Argo, kel soendajat toas polnud, olid sinna diivanitele magama heitnud, et ikkagi gaasiahhi lähedal. Aga mingil ajal oli üks kolmas tuba selle ahju jälle omale sisse vehkinud ja nemad muidugi uuesti tagasi ja nii lõputult. Nii see ahjude vastastikune näppamine öösel käis. Ja ega teises hotellis ka lugu parem polnud, nagu kuulsime.

Hommikusöök oli selle eest normaalne – pudru ja moos, röstsai, mesi, omlett, must tee, puuviljad. Kogu aeg toodi juurde ka. Boileri vesigi polnud täitsa ära jahtunud, oli selline ca 18 kraadi, millega Eestis rahulikult meres käiakse. Sai ikka kiisu kombel silmi pesta. Isegi pesu võeti pesta, sest kolm ööd tuleb siin kokku veeta. Maastureid oodates leidsime ka oma hotellisildi lõpuks üles – Tibet Home. Kogu seltskond kaasa ei tulnud, osa kaaslasti otsustas Darjeelingsi kaubanduse võludega tutvuma jääda, nii et asusime seekord 9 maasturiga teele.

Sihtkoht oli umbes 40 km kaugusel Miriku asula koos kloostri ja ilusa järvega. Esimese peatuse tegime kümnekonna km kaugusel nepaallaste muistse surnuaia juures, kus oli rida sammaldunud hauakive ja looduski iseenesest täitsa võrratu. Giid ajas üsna segast juttu vanadest nepaallastest ja matusepaikadest, nii et Hele küsis pärast autos, kas me siis tõesti Nepaalis käisime, mille peale Viktor vastas, et ega juudi surnuaia nägemine veel tähenda, et sa Iisraelis oleksid. Lihtsalt nepaallasi on seal kandis palju elanud ja elab praegugi.

Autos hakkasin ühte tabletti võtma, mis pluusivoltide vahele kukkus. Üles leidsin õnneks. Siis kadus ära tabletileht ise, sahmerdasin seda otsides tükk aega ja leidsin püksivärvli vahelt. Daamid naersid mis hirmus. Selle peale Ester tuletas meelde, kuidas Pellingis oli Helel kott kadunud ja ta öö läbi oli päris paanikas, kaeba või Sikkimi politseisse. Hommikul enne lahkumist otsis Ester toa meetoodiliselt läbi ja avastas Hele koti hoopis riidekapist. Ise ta ei mäletanudki, et pakikandja oli selle sinna pistnud ja ütlenud ka veel, kuhu pani. No kui see kott ikka tõesti oleks ära kadunud, siis läinud ta oleks ka olnud – mis hundi kõhus, see hundi p...s.

Järgmine peatus oli maalilises orus teeistanduste vahel, kus grupp Sikkimist peale juhtinud giid erinevaid teesorte tutvustas ja istandusetööst rääkis. Lõpuks sõitsimegi Mirikusse sisse. Esmalt imetlesime muidugi jälle kohalikku kargju koolkonna kloostrit, selle templi Buddha kujusid ja imelisi säravaid värve. Kloostri juures oli ka kool, kus väikesed mungaõpilased vahetundi pidasid. Poisid nagu poisid ikka, palli taga ajamas ja ringi jooksmas. Pallimänguga liitusid varsti ka mitmed meie noored näitlejad ja paar sikkimi maasturijuhti. Käsipall läks vahepeal sujuvalt üle jalgpalliks, mida paar munka – kasvatajad – naerdes pealt vaatasid. Ikka elamus küll – eestlased budistliku kloostri õuel koos mungaõpilastega sportlikult aega veetmas.

Lõunat sööma viidi meid seekord ühte läänelikumasse restorani. Söök oli maitsev, ainult oodata tuli seda tõesti nagu issanda imet teisel jõulupühal. Musta pintsakuga noormehed võtsid tellimusi, punases poisid kandsid ette, sinises üsna noorukesed poisikesed koristasid laudad puhtaks. Selge on muidugi ka, et suure grupiga pole mõistlik ühte ja samasse kohta sööma minna.

Mirik Lake oli maaliline järv okaspuudega kaetud orunõlvade vahel. Tagasitee võttis aega paar tundi, nii et kella viieks saime Darjeelingsse tagasi. Öhtut sai sisustada kaubandusega. Darjeelingsi teesordid on maailmakuulsad. Poekesi pronkskujude, budistlike seinatankade, vaipade, mägilaste villaste riideesemete ja muu pudipadiga on lugematu hulk. Ainus häda on see, et netipunktid pannakse juba kella 20 paiku kinni ja rahavahetuskohtade leidmisega on raskusi.

Grupijuht Indrek oli päeva veetnud korraldades, nii et elekter sai hotellis korda, gaasiballoonid vahetatud ja isegi elektriahjukesi oli tubadesse muretsetud. Kogu aeg peab küll passima, et liiga palju asju taga ei oleks, muidu lööb jälle pliks ja plaks koridoris välja. Õnneks peavad majakaitsmed vastu.

Nelja tunni pärast sõidetakse mägedesse päikesetõusu vaatama. Muidugi lähevad need, kes varakult ennast üles ajada suvatsevad. Ülejäänud põõnutavad magusasti edasi.

27. detsember

Nii täpselt juhtuski. Arho oli kaarte mängimast kella 2 paiku tulnud (mäng "kes on mõrvar?" on väga populaarne) ja ei tahtnud mingist päikesest ega tõusmisest kuuldagi. Kokkuvõttes läks siit majast 3

inimest, suurest hotellist muidugi rohkem. Läksime kuue maasturiga. Meie omas polnud ka Viktorit, kes oli oma hotelli aknast välja vaadanud, teatanud, et udu on, ja edasi maganud.

Poole tunni tee kaugusel on Tiger Hilli mäe tipus vaateplatvorm turistidelõksuks ehitatud, kus kaunist mäetippe kuldavat koitu imetletakse. Autosid oli ees juba terve meri ja "päikesekummardajaid" näis olevat tuhandeid, osa vist juba keskööl kohal tulnud. Pileti eest pääses majja, kus hinna sees oli ka kuum piimaga tee, lisaks võis osta väljas müüdavate postkaartidega võrreldes kahekordse hinnaga pilte. No oli seal alles karvaseid ja sulelisi koos. Juhtus muidugi see, mida oli oodata – vahetult enne päikesetõusu tõusis alt orgudest tohutult paks udu. Nüüd võtsime vastu välkkiire otsuse – ruttu alla minna ja minema sõita, enne kui see mass kõik läbipääsud ummistab. Nii ka tegime ja pääsesimegi õigel ajal pakku.

Kuna kell oli alles pool seitse, sõitsime Darjeelings linnaservas asuva geluki koolkonda kuuluva Yiga Choelings kloostri juurde. Väheldane hoonetekompleks ilusa punakuldse templiga on asutatud 1850.a. mongoli päritoluga munga Sharap Lama poolt, kes oli muide ka Tiibeti kuulsamsaid astrolooge. Huvitav oli näha, kuidas kogudusse kuuluvad vanad inimesed ükshaaval palveid pomisedes kohale tulid, palveveskeid keerutasid (need on silindrid, mida võib pöörlema lükata ja mis suurendavat palvete jõudu – omamoodi palvetamismasinad) ja mitu korda ümber templi kõndisid.

"Päikesekummardajate" summa esimene kolonn oli juba linna jõudnud ja tekitas parajat segadust. Ometi olid kõik liiklejad üksteise suhtes väga tähelepanelikud ja abivalmid, manööverdades vaistlikult nii kuidas vaja, et kõik ikka liikuma pääseksid. Ei mingit söimamist ega keskmise näpu viibutamist. Eesti rullnokad tuleks sinna õppima saata. Aga ei tea ikka, kas maksab, sest uljaid pedaalivajutajaid ootab seal kuristik. Maastur on tegelikult sinna mägiteedele ainus sobiv sõiduvahend. Meenub, kui tahtsin esimesel päeval banaanikoore aknast välja visata ja daamid karjusid hirmunult, et banaanikoore on ju libe ja maasturid libisevad kohe teelt välja... Aga ei kuulnud küll, et viimastel aastatel oleks keegi alla kukkunud. Ohuga silmitsi olles muututakse ettevaatlikuks ja asjatult ei riskita. Kaukaaslaste kombel seal küll keegi ei uljutse. Darjeelings on ka inglaste ajast pärinev kohalik raudtee, kus kahe-kolme vagunilisi rongikesi veavad väikesed vanaaegsed suslad. Raudtee kulgeb piki mäenõlvu kuristike servadel ja reisijaid jätkub. Ega mägilased kõrgust ei karda.

Pärast hommikusööki läksime loomaaeda. Ka see oli mäenõlval, kus kiskjatele ja rohusööjatele oli rohkesti jooksuruumi jäetud. Meelsasti poseerisid inimestele tiigrid, lumeleopardid, pantrid, himaalaja hundid, kaeluskarud, hirved ja jakid, kaslased veel koguni end puurivõre vastu nühkides ja nurru lüües. Ime veel, et nad selle eest tippi ei küsinud, nagu see India kombeks. Seevastu üldine lemmik punane panda ilmutas end küll, aga pildistajatele näitas okste vahelt vaid oma sabaotsa.

Samas kõrval on ka alpinismiinstituut, kus sai jälgida Himaalaja tippude, eriti Mount Everesti vallutamise ajalugu. Sinna 1953.a. tõusnud esmaalistajate Edmund Hillary ja Tensing Norgay isiklikku ekspeditsioonivarustust oli samuti vitriinidesse välja pandud. Riideesemete kõrval seisid muide alustassid koitõrjetablettidega. Seda ma mõtlesin, et mis imelik hais siin saalis on. Olid ka lipud, mida tookord Everesti tippu heisati: Hillary viis sinna Briti Union Jacki, Norgay aga nii India kui ka Nepaali lipud, sest tema kui šerpa ja mägilane Himaalajas riigipiire ei tunnistanud.

Programmi viimane üritus oli lähedalasuva tiibeti pagulaste asunduse külastamine. Seal jätsime pidulikult hüvasti ka meid viie päeva jooksul usinasti peadpöörivas kõrguses sõidutanud 11 sikkimlasest autojuhiga. Indrek ulatas igapähele ümbriku 1000 ruupiaga ja hr. Mäll surus aplausi saatel kätt. Igatahes olid nad väärt kümme korda enamgi, ent sikkimlasele on seegi summa suur raha.

Kohalik hotellindus jätkas lonkamist – peagrupi öömajas selgus, et osa alumise korruse tube on topelt broneeritud ja meie rahvast hakati ümber paigutama. Hr. Mäll tegi aga kõva häält ja tegi personalile selgeks, et tema siit ei lähe muidu, kui 5täрни hotelli vastu pakutakse, mida muidugi ei tehtud. "Koligu ümber kes tahab, mina ei liigu siit kuhugi enne kui alles homme bussile!" Nii jäigi – personal pidi ise oma supi ära sööma.

Langesin õhtupoolikul samuti šoppamiskire ohvriks, sest viisakad kampsunid on Eestis ju kallid ja õiget värvi ei leia sa kunagi. Siit võis avastada neid küll, üks ilusam ja odavam kui teine, puha angoora- ja jakivillast. Olgu öeldud, et sain kaks kampsunit, pulloveri, valge käsitsikootud salli ja kolm kirjut suusamütsi kokku 850 ruupiaga. Eks jagage ise 3,3-ga, siis saate hinna kroonides... Juba leviski tiibeti kaubitsejate seas rõõmus elevus, et 46-liikmeline Estonia Group ostvat meeletutes kogustes poode tühjaks. No näikse, kas reisikotte ka juurde ostegi. Ennegi ei tahnud olemasolevad bussikatusele ära mahtuda, mis veel nüüd.

Homme saab magada! Aga kella 13-ks peavad kõik pakid busside juures olema, sest meid ootab rong ja Kalkutta.

28. detsember

Tasapisi paistis soojamajandus laabuma hakkavat: vool tehti tagasi, ainult hoiatati, et boileri soojendamise ajaks lülitada küttekehad älja ja vastupidi. Endiselt jätkus hommikupoolikul suur sisseostmine, sest selge on, et edaspidi me selliseid odavaid villaseid asju enam ei näe. See tegevus oli ikk nii kirglik, et kui mõni psühhiaater seda näinud oleks, noogutanuks ta kõiketeadvalt ja langetanuks diagnoosi umbes nagu: „Huvitav, huvitav. Kõik sümptomid on olemas – see on kliiniline juhtum.“

Kella 13ks olime kõik hotelli ees pakkidega valmis ja ootasime bussi. Esimene sats sõitis juba lehvitates mööda suurde parklasse järgi ootama, aga mida polnud, see oli meie buss. Kell sai juba pool kaks, rõskus süvenes, temperatuur langes ja udu aina tõusis. Inglaste ehitatud kena kuninganna Victoria aegne kellatorn lõi aga pooltunde ja näis udu sees nagu miniatuurne Londoni Big Ben 19.sajandi lõpul, ainult Sherlock Holmes piibuga oli puudu. Lõpuks sõitis meie *Gruppenführer* Indrek koos kauaoodatud masinaga ette. Saime lahkumise puhul tiibeti kombe kohaselt jälle siidsaalid kaela ja

aitasime oma kohvrid, mis näisid mõnel hiiglasuured nagu lennukiemalaevad ja teistel nagu ümmarguseks nuumatud kesikud, üles katusele vinnata. Sai ikka imestada, kuidas need väikesed mägilased neid hiigelraskusi vinnata suutsid, ikka hops ja hops, ainult vahel mõnel tagant tirises sellest pingutusest.

Sõitsime siis piki kitsast raudteeäärta aina külmemaks muutuvast Darjeelingist viimast korda välja. Mitmed ilusamad ehitised pärinesid muidugi inglise valitsuse ajast, ainult aja jooksul on nad kuidagi rääma läinud. No mis sa ikka teed, see on kõigi nende endiste Briti kolooniate saatus, kust impeerium pärast Teist maailmasõda lahkus ja nad iseseisvuse ikke alla saatus hooleks jättis. Vastu tossutas väike 1890ndatest aastatest pärinev kivisõega köetav vedurike kolme vaguniga. Neid on alles kolm ja kogu see muistne mägiraudteesüsteem on UNESCO kaitse all, ometi ta tegutseb ja paar rongi liiguvad iga päev Darjeelingi ja lausksmaa vahet.

Üleüldiseks rõõmuks jõudsimet märksamatult lausksmaale – mägiteedel kuristike servadel tiirutamisest oli kõigil juba siiber saanud. Kella 18 paiku tabas Bhutanis käinuid kultuurišokk, sest nad polnud sel reisel veel sellist nn päris-Indiale omast kerjaste ja santide parvet näinud kui see, mis neid New Jalpaiguri jaama esisel platsil ootas. Meie, kes Delhis seda juba kogenud olime, õpetasime asja rahulikult võtma ja tarvitusel "Kõtt!" käratama. Ega sest suurt kasu polnud, aga veidi korraks peletas ikka eemale ka. Pakikandjad sai lõpuks selle määratu kohvrihunniku kolmandale perroonile toodud ja Tendzin hakkas kohti jagama. Juhtus nii, et üks kuuene grupp, sh ka siinkirjutaja, sattusime seitsmendasse vagunisse, kõik ülejäänud aga neljandasse. Kui Kalkutta rong tunnise hilinemise järel lõpuks oma ninatulesid näitas, sai veel kõvasti edasi-tagasi joosta, sest number oli näha vaid viiendal vagunil. Me grupp sai oma kohad kätte, ainult üks võõras india tegelane tuli meie kupeevaest minema saata, aga neljandas vagunis pidi äärepealt löömaks minema, sest suur osa vagunit oli topelt müüdnud, mida muidugi oodatagi võis. Kisa ja sõimamist oli ikka kõvasti olnud. Ent valged mehed on teatavasti suuremad ja tugevamad, nii et õiglus võidutses. Sellises vagunis, kus antakse mõnetunniseks öiseks sõiduks vaid tekk peale, on mõistlik ronida ülemistele koikudele, panna suurem kott jalgade alla, et kõrgemale tõstetud jalad puhata saaksid, ja väiksem kott jopesse mässituna pealuseks. Kuivpajukit ja jooki sai juba Darjeelingist kaasa ostetud, nii et midagi võis kõhusoppigi ära peita. Magatud igatahes sai.

29. detsember

Koht, kus plaani järgi kell 4.45 maha pidime minema, kannab nime Bolpur ja asub ta alla poolesaja kilomeetri kaugusel Kalkuttast. Kell 4 ajasime end jalule ja lohistasime kohvrid tamburisse, sest peatus pidi kestma vaid viis minutit. Hilinenud rong lohistas end jaama muidugi alles veidi enne kuut. Rongi uktselävi oli perroonist kõvasti kõrgemal, nii et tee või tsirkuseimesid, et maha saada. Kohvrite mahalaadimise läbimõeldud süsteem töötas meil nii efektiivselt, et kogu seltskond oli asjadega maas juba kolme minutiga. Aga see-eest ootas meid seal kaks kena mugavat bussi, millega sõitsime lähedalasuvasse Shantiniketani hotelli Camelia, et siin pärast kolmepäevast külmast Darjeelingis kassi kombel käpaotsaga silmade pesemist lõpuks duši all käia, hommikust süüa ja veidi puhata.

Shantiniketani on linnake, mis on seotud suure bengali kirjaniku Rabindranath Tagore'iga. Tema kaunid poeetilised teosed "Gitanjali", mille eest pälvis ta 1913 Nobeli kirjanduspreemia, ja "Aednik" tõlgiti juba enne Teist maailmasõda Uku Masingu poolt eesti keelde, hilisemal ajal on ilmunud Loomingu Raamatukogu sarjas ka üks jutukogu ja parkümmend aastat tagasi üks filosoofiliste esseede kogumik. Shantiniketanis Tagore elas ja siia asutas ta kaunite kunstide akadeemia Visvatirtha (Kõik-ohverdus), kus indiahuvilised noored üle maailma tänini õppimas käivad. Meid juhtis üks kena daam, kohapeal aga lisandus giidina veel üks vanem mees, kes küll väga püüdnud inglise keeles seletas, kuid tema bengali aktsendi tõttu suutsime tabada vaid üksikuid sõnu. See daam jutustas siis tema poolt räägitud ümber arusaadavas inglise keeles. Asi oli selles et mees teadis fakte, aga tema vatramisest ei saadud aru, daamist sai aru, aga ta ei tundnud jälle ainest. Nii et inglise keelest tõlkimine inglise keelde. Üldse on kõikide india rahvaste inglise keele aktsendid suurel määral hoomamatud. Nii näiteks arvsõnad 20, 30 ja 40 kõlavad nende halduses kõik enamvähem ühtemoodi "töti". Saa siis aru, ikka tulevad sõrmed või kalkulaator appi võtta.

Tagore akadeemia on muidu kena park, aga praht igal pool maas ja hooned kõik räämas. Näidati Tagore hauaehitist ja siin-seal seisvaid abstraktseid skulptuure, mida aga ei tohtinud pildistada. Ega polekski muidu tahtmist olnud, aga keelatud asja tekib ikka tahtmine salaja teha. Moodsa kunsti galeriisse minnes tuli kingad jalast võtta. Leidsin, et kuna ma neid nikerdisi ka Euroopaski vaatama ei läheks, siis Indias paljajalu ammugi mitte. Üle elava liiklusega tänava asetses okastraadiga piiratud aia sees Tagore majamuuseum, kuhu tungles 5 ruupiase pileti eest oma suurmehest vaimustunud tuhandeid india lasi. Linnart ja Signe viskasid näppu, kumb läheb. Liisk langes Linnartile. Mingil ajal tuli ta välja. Küsisin, kuidas oli. Väljast polnud viga, vastas ta. Nimelt oligi see, mida ma arvasin – maja ees tuli jälle kingad jalast võtta ja siis sokkide väel liiva sees edasi paterdada. No aitäh, arvas ta ja muidugi ei edasi ei läinud. Aga muidu oli olnud ilus, lilled õitsenud aias ja samas seisnud ka Tagore'i vanaaegne auto, tõeline vaatamisväärsus. Ma ise ja paljud teised meie seast seisime või istusime oodates tänava ääres ja pildistasime ja filmisime kogu seda melu ja kirevat rahvaste paabelit. Kogu aeg möödnud meist igasuguseid iseäralikke sõiduvahendeid: velorikšasid, juhid plätudes või hoopis paljajalu pedale tallamas, jalgrattaga plaankärusid, millel istumas 6-7 inimest ja mida juht vedas või lükkas käies edasi, sekka dukdukke, mootorrattaid, viiekümne aasta taga moes olnud autosid, aga mööda vurises ka mõni ülilmoodne maastur või koguni limusiin. Palju oli kooliekskursioone, nii neid kui ka noormehed omavahel paarikaupa sealse kombe kohaselt käsikäes kõndimas või meile rõõmsalt lehvitas.

Pärast lantši asusime bussidega kell 15 Kalkutta poole teele. Plaani oli kirja lipsanud viga –

teadsime, et sinnani on 30 kilomeetrit, tegelikult oli 230. Aega arvati kuluvat selle läbimiseks 4,5 tundi. Kuna Kalkutta on nüüd ümber nimetatud Kolkataks ja karta oli vaevast logistamist, siis hakkasime seda sõitu kutsuma Kolgata teeks (Kolgata on teatavasti Kristuse ristilöömise paik vana Jeruusalemma külje all). Üldse asendati mõni aeg tagasi vanad inglisepärased nimed indiapärasestega: Kalkutta=Kolkata, Bombay=Mumbai, Madras=Chennai, Benares=Varanasi jne. Tegelikult püsisime hästi ajagraafikus, sest peatselt jõudsimme ühele India vähestest tõelistest maksulistest neljarealistest kiirteedest. Neid löike on teadaolevalt vaid Delhi, Hyderabad, Bangalore, Kalkutta ja Bombay juures, võibolla kuskil veel. Ikkagi väga suurt kiirust ei saanud arendada, sest mööda tuli laveerida täpselt keskjooone peal ukerdavatest veoautodest, ja paaril korral oli meie sõiduritta kogemata ära eksinud ka mõni vastutulija.

Kalkutta oli kuni 1922.aastani Briti India pealinn. Otsus Delhisse üle kolida tehti juba 1910 aastal, aga ehitamiseasjad võtavad aega ja lõplik ära kolimine leidis aset alles 1929. Impeeriumi ajal püstitati Kalkuttasse muidugi uhkeid hooneid ja monumente, mida homme külastame. Hotell Lindsay asetseb suhteliselt ca 15-miljonilise linna viisakamas ääres. Ehitatud inglase ajal, hilisemal ajal rääma kulunud ja mõneti veidralt ümberehitatud (retseptiooni hall näiteks on kahe meetri kõrgusesse keldrisse paigutatud, kus mitmed eesti mehed peaga lage nühkisid). Ent toad on mugavad, liftid käivad ja terrassiga restoran on 9.korrusel. Mõnes toas näitasid kraanid algul küll üles tõrksust veesoovijate suhtes. Läheduses avastati muidugi kohe Wine Shop, mis täitus kiiresti King Fisheri õlle soovijatega (44 ruupiat 0,6 l pudel). Muide King Fisherit on Regular (ehk normaalne 5 kraadi) ja Strong ehk 8 kraadi. See viimane jaguneb tumeda pudeli õlleks, millel on hirmus kõrvalmaitse, ja läbipaistva pudeli õlleks, mis on aeglase januga täiesti joodav. Seda esimest Strongi oli keegi öökides kempust alla valanud. Restoranis maksis meie lemmik Regular King Fisher aga 120 raha. Nimelt Aikil oli sünnipäev ja meid kogunes tema lauda ikka hea seltskond ja Regulari muudkui telliti ja telliti juurde. Kelnerid hõõrusid hea tipi saamise lootuses rõõmust käsi, nagu oleksid nad pihupesadega tuld saada tahtnud, ja baar hoiti meie pärast erakorraliselt kauem lahti.

30. detsember

Hommiikul ärkasid selle peale, et varem ärganud ja juba einestanud Linnart uksele koputas. Söögilauas jutustas Arho, et nooremad sünnipäevalised olid kesköö paiku läheduses asuvaid ööklubisid uurima läinud. Alustati keskklassi omadest ja lõpetati nn esimese India omaga. Muusika oli enamasti olnud küll läänelik, kuigi odavamates ainult diskotümps, aga käitumismisstiilid täiesti erinevad. Ühes nendes lihtrahva omadest tormasid meie omad kohe tantsima ja kohalikud noormehed imestasid, kuidas on võimalik, et mitu noormeest tantsivad ühe neiega. Seletati siis, et võõra naisega võib. Nemad kohe õpihimuliselt järele tegema, aga muidugi heledajuukselist eesti neiu tahtma. Selgitati siis neile, et see pole jälle viisakas nende poolt niiviisi valge tüdrukuga tantsida, mille peale jooksis neil veel rohkem juhe kokku. Peenema rahva ööklubi sissepääs maksis 1500 ruupiat Meie omad, enamik näitlejad ka, seletasid hästi sugestiivselt, et valge inimene ei peagi seda maksma ja marssisid niisama sisse. Turvamehed imesid ainult vuntsi ja ei osanud seisukohta võtta, mida kohe ära kasutati. Nii jäigi. Seal olid muidugi olnud kõik sellised rikkad ja ilusad nagu Mehhiko seebiseeriates, muusika ja käitumine aga täitsa viimase peal läänelik.

Mind juhatas pärast sööki üks kelneripoiss filmimiseks üles katuseplatvormile ja rõõmustas pärast 10 ruupia üle.

Hommiukupoolik on täna ringivaatamiseks ja pakkimiseks, kell 13 vabastatakse toad ja lõunastatakse, kell 14 algab linnatuur. Suured vaatamisväärsused – Inglismaa kuninganna Victoria (Indias keisrinna, sest sealsed maharadžad võrdusid kuningatega, keiser aga on kuningatest üle, ja üldse Victoria oma 1858.a. subskriptsiooniga võrdsustas India ülikonna Inglismaa aadliga) memoriaal ja India muuseum – asetsevad õige lähedal ka. Hilisõhtul jälle rongile, et öö otsa Gayasse sõita.

Kalkutta India muuseum oli silmnähtavalt kehvem kui Delhi Rahvusmuuseum. Üldse on India muuseumimajandus kehvalt järjel – ruumid on räämas, ekspositsioonid on ilmselt poole sajandi tagused, DVDsid ja videoid ei müüda. Esi- ja varaaja saalid, mida ma kõige rohkem näha ootas, olid hoopis suletud, pronkskulptuuride osakond tagasihoidlikum kui Delhis, vaid kivikulptuuride osakond oli hea ja vaadatav, samuti numismaatikas saal. Maja ise on küll uhke koloniaalajastu ehitus.

Victoria memoriaal on muidugi Kalkutta tähtsaim vaatamisväärsus. See on valgest marmorist stiilide segu viktoriaanlikust, klassitsistlikust, moguli ja india-hindu stiilide segu - pompöösne hoone, mis meenutab oma keskse kuppelhalliga ka mingil määral Rooma Panteoni. Memoriaal aetseb pargis, tema ees kõrgub keisrinna Victoria troonil istuv kuju. Hoone saalides on India asekuningate ja Inglismaa valitsejate skulptuurid, ajalooliste süžeedega maalid ja vanad fotod koloniaalaja linnavaadetega, samuti ürikute fotokoopiate ja relvade kollektsioon. Pildistada tohtis vaid väljas ja kupli rõdult avanevat kaunist väljavaadet. Üldse ei saa enamikes India muuseumides ka raha eest üles võtta, ent pildimeeneid ka ei müüda – ise ei söö ja teistele ka ei anna.

Vaatasime ka Ema Teresa majamuuseumi ja hoolekandetöökeskust, ainult esikus üle ukse, sest jälle oleks pidanud kingad jalast ära võtma. No mis me sinna tubadesse ja palatitesse ikka neid vaeseid hoolealuseid tülitama läheme, mõtlesime, kuigi üks triibulisel halastajaõerietes nunn sisse kutsus. Osa daame käisid ikkagi ära.

Sõitsime pimenedes tagasi hotelli juurde, kus tegime aja parajaks. Kohalik giid oli korraldanud meile rongisõidu eelse õhtusöögi oma tuttavate hiinlaste restoranis India Lotus. Avanev toitdepuhvet ja lahkelt pakutav külm King Fisher tegi meele rõõmsaks. Toit oli tõesti maitsev. Ent siis hakati arveid tooma. Toit per nase 200, pudel õlut – 175 ruupiat! Sellise sulaselge röövimise või vähemalt avaliku varguse peale puhkes üleüldine ärritus ja vaidlus administraatoriga. Menüüd hindadega ei tahetud

näidata, otsiti välja hoopis baari menüü, kus osa hindu olid käsitsi kirjutatud. Juhuslikult leidis aga üks meie grupist personali poolt juhuslikult puhvetise unustatud menüükaardi, kus oli mustvalgel kirjas, et ölu maksab 75 ruupiat!

Vaidluse tulemusena vihasemad nõudjad said ka 100 ruupiat tagasi. Tegi oli katsega koorida ja lüpsata lolle turiste, kusjuures kohalik giid, kes oli selle koha kokku leppinud, jälgis vaidlust sekkumata ja stoilise rahuga! Ega ta seetõttu lõpus ka just palju tippi ei saanud. Tendzinile pandi südamele, et ta selliseid kokkuleppeid ilma hindades kokku leppimata enam ei teeks.

Kalkutta vaksal on vist India suurim ja rahvarohkeim, rüsin ja trügimine oli kohutav. Ootesaalist perroonile minnes sai Eneken ühelt jooksvalt indialaselt hoobi näkku ja kukkus. Õnneks ta toibus peatselt. Kohad olid jagunenud kupeede kaupa kolme vaguni vahel. Leidsime Viktoriga meie kupee üles, jäin kohti valvama, mida kogu aeg taheti ära hõivata hoolimata sellest, et kohad olid personaalsed ja nummerdatud, Viktor läks aga meie kohvleid tooma, sest need olid pakikandjate poolt arhailistel puust kärudel juba busside juurest kohale toimetatud. II klassi vagun oli seekord veidi puhtam ja anti ka täiskomplekt magamisriideid, kuigi ikkagi oli vagun osaliselt ülerahvastatud, näiteks üks india mees, kes kaotas lootuse meie kupees endale koht kavaldada, tegi oma vanale emale aseme, lasi tal pikali heita, ja siis heitis kitsale asemele samasse kõrvale, ainult vastupidises suunas, st ühe pea ja teise jalad koos. Osa magasid ka tamburis põrandal, vagunisaatja puged aga koridori seina sees olevasse sahtlitaolisse kitsasse kappi. Väljakäike oli kaks – üks aasia oma, st saapatalla kujuliste kükitamisaluste ja auguga põrandas nagu vene ajast mäletame, teine euroopalik, st istepotiga. Ent see kõikus kahtlaselt – ilmselt oli ka sinna jaluli otsa ronitud. Lisaks oli taas palju segadust meie grupi lamamiskohtadega, üks jäigi puudu, nii et vaene Tendzin ise oli tukkunud klappistmel.

31. detsember

Ärkasin selle peale, kui Tendzin mind, kes ma keskmise nari peal nohisesin, rinnale koputas ja vaikse häälega sõnas: "*Excuse me, it's a half six o'clock.*" Selge, äratus. Mõtlesin, et ei selle sosina peale ärka keegi ja tegin ikka kõvemat häält rohkem meie kultuuriruumis tuntud kombel: "*Achtung, Achtung! Es ist schon halb sechs Uhr! Aufstehen!*" Tendzin kukkus näost ära ja kadus ruttu järgmist vagunit äratama. Aga abi sellest oli. Lamamiskohata india mehed, kel kaugemale sõita ja kes niisama maas kükitanud olid, jälgisid lootusrikkalt, kuidas me kohvleid esikusse lohistasime ja tamburi väljumise ootuses ära ummistasime. Varsti kobisidki nad meie soojadele asemetele ja kuuldus vaid melodilist norinat. Meie aga ootasime ja ootasime. Kell näitas saabumisaega 6.15, siis 6.30, Gaya peatus aga ei tulnud ega tunud, aknast nägi Viktor, kes endiselt kupees istus, vaid luukõhnu lehmi raudtee ääres nosimas. Lõpuks saabus miljonilise rahvaarvuga Gaya, saime õnnelikult maha ja leidsime bussidki üles. Sihtkoha Bodhgayani oli parkümmend kilomeetrit sõita. Lotus Nikko hotellis paistis algul kõik laabuvat, aga tube saime ikka kaks tükki vähem kui vaja oleks olnud. Indrek küsis, kas me Viktoriga oleksime nõus privaatumbritest loobuma ja ühte tuppa minema. Ent me olime ju reisi alguses kohe majutuse eest juurde maksnud, et omaette tube saada, nagunii läks Darjeelingis nii nagu ta läks. Viktor ütles, et iseenesest oleks see ju võimalik, aga reisikorraldaja rikub lepingutingimusi ja see läheb võlaõigusseaduse alla, raha tuleb ka Senge Travelil meile tagasi maksta. Tendzin ehmatas selle peale ära ja jättis asja nii nagu on, võttes puuduvad toad naaberhotellis. India-poolses reisikorralduses on seekord tõesti mitmeid vajakajäämisi, mida varasematel reisidel pole olnud.

Kell 11 kamandati huvilised kokku ja mindi Linnarti juhtimisel jalutuskäigule Bodhgaya erinevate maade – Hiina, Jaapani, Bhutani, Tai, Sri Lanka - budistlike templite juurde, et asendiplaanist pilti saada, pärast mida järgneks iseseisev külastamine. Muljetavaldav oli jaapani templi juures kõrguv 30-meetrine Buddha kuju, mis püstitatud 1989.aastal.

Siirdusime siis suurde Mahabodhi templisse. See on tähtsaim budistlik pühamu, mis on rajatud kohale, kus Buddha kunagi bodhipuu (ladina k. *vicus religiosa*) all mõtluses olles virgus, mille järel ta õpetama hakkas. Bodhipuu ise, mis oleks muidu umbes 2500 aastat vana, ei ole küll täpselt seesama. Nimelt India keiser Ašoka, suur budismilevitaja, kinkis 4.saj. e.m.a. bodhipuu ühe võrse Tseilonile ehk Sri Lankale, seal läks see hoogsalt kasvama, ja 19.saj. toodi omakorda võrse selle puu küljest Bodhgayasse, millest ongi praegune võimsatüveline ja haruline virgumispuu üles kasvanud. Nii et tegu on vähemalt geneetiliselt sama puuga. Puu kasvab 6.sajandist m.a.j. pärineva kõrge tornja templi taga, mis miedas on uhkesti valgustatud. Sisenedes tuleb esmalt sooritada ring ümber kogu maa-ala päripäeva, mille järel võib siirduda bodhipuud vaatama. Kõikjal on erinevatest maadest palverännakule tulnud munki, kes loevad pühi tekste, mediteerivad, puhkavad või teevad matil kummardusi. Palju on ka budausku läinud läänlasi, kes õieti kõige innukamalt rituaale sooritavad. Inimesed näivad tasased, rahumeelsed ja süvenenud. Loomulikult tuleb siseneda sokkis või paljajalu, aga marmorpõrand on päikesest soe ja puhas, mul on igaks juhuks alati paksud sokid kotis. Vahel astub videokaameraomaniku juurde politseinik, kes küsib vaikselt näha ülesvõtteluba. See maksab muide 300 ruupiat, pildistamisluba aga vaid 20 ruupiat. Tempel on külastajatele avatud ööpäev läbi.

Templi läheduses on ka kalatiik, mille kaladele Buddha pärimuse järgi jutlust olevat pidanud. Sealt kalu ei püüta, neid söödetakse, seal nad elavad surmani, tiik lausa kubiseb nendest. Kerjusi templisse ei lubata, kuid nad sirutavad kümnete kaupa oma käsi kaussidega läbi võreaia ja anuvad annetusi. Templi ümbrus muidugi kihab kerjustest. Kõikjal pakutakse müüa igasuguseid meeneid, eriti piraatplaatte kuulsate budistlike mantratega, mille ostmine võib olla kahtlane lõbu. Igatahes pakkumine ületab kõvasti nõudmise.

Kuue tunni pärast saabub India aja järgi uus aasta. Eks meil ole selleks puhuks ka ühtteist ettevalmistusi tehtud, kuigi homme on väljasõidud ümbruskonda, nii et töötab tulla mitmeski mõttes raske päev.

1. jaanuar 2007

Veel eilsest õhtust. Pärast õhtusööki, mille põhikomponendiks oli taas maitsev kartulipuder, ainult seekord praesibulatega, OM restoranis (või meisterkokaga välisöökla, kuidas võtta), mille ümber sebisid kerjusid ja purelesid koerad, siirdusin uuesti Mahabodhi templisse, mis oli uhkesti valgustatud. Valjuhäälditest kaikus püha mantra. Kõikjal viibis erinevat värvi rõivastes munki, kellest mõned istusid templi ees või bodhipuu juures ja lugesid pühi tekste, teised mediteerisid või jalutasid niisama, mõned tegid aga templi poole kummardusi. See toimub nii, et heidetakse kõhuli, aetakse end püsti, kõnnitakse inimese pikkus ja siis uuesti kõhuli, niiviisi tehakse kolm ringi ümber templi. Tegelikult kõige usinamad kummardajad ja üldse rituaalide tegijad olid siiski budistideks hakanud lääne inimesed, keda seal oli palju, nii mehi kui ka naisi. Väga tihti kostus just prantsuse keelt. Kohtasin keskse templi ukse ees ka ka Sveni ja Annelat. Sven oli Bodhgayas juba kolmandat korda, aga õhkkond on siin sedavõrd mõjuv, et seda tahetakse ikka uuesti kogeda. Ise tegin ka ilusaid pilte ja võtteid.

Seekord olid mul tossud igaks juhuks ära kotti pistetud. Päeval juhtus nimelt see, et Esteril, kes oli kingad hoiukohta puu alla jätnud, varastati need lihtsalt ära, nii et ta sõitis paljajalu velorikšaga hotelli, kus tal õnneks olid tagavarajalatsid olemas. Nii et palverändurite rahvakogunemisi kasutavad ära ka sulid, kes Indias kuuluvad sageli kindlasse kasti, andes oma kogemusi edasi põlvest põlve. Varga ametit jätkavad ka lapsed, sama lugu on kerjustega. Viimaste poolt oma laste vigastamine väikeas, et neile nõ. paremaid kerjamisinstrumente anda, osutus muide jubedaks tõeks, nagu mitmes kohas kuulda sai.

Aastavahetuse otsustasime vastu võtta aias ringis lõkke ääres istudes, kus mitmesuguseid pudeleid ringi käia lasti. Linnart teatas alates kella 23st iga poole tunni tagant, kuhu parajasti uusaasta saabus – Bhutan, Nepaal, India! Otsustaval hetkel lasti taeva poole küll aupauke, aga rakette ja ilutulestikku oli vähe. Eks 650-ruupialist vahuveini Mademoiselle Pompadour oli ka mitmeid pudeleid ostetud. Kell 1 andis Linnart mulle sõna Afganistani uusaasta tervituseks. Imiteerisin selle alguses üht teatud reetoorilist stiili, mis mõnele aga vastukarva oli ja paar protestisõnavõttu esile kutsus. Mõtlesin omaette – kas üks ajaloolane ei tohigi siis veidi ajaloo üle irvitada? Üpris väsinud olles kehtasin lihtsalt õlgu – jäägu igapäevale oma arvamus. Varsti hakkas rahvas vaikselt magama vajuma.

Läksime väikse seltskonnaga veel Linnarti ja Signe tuppa edasi tähistama, kell 3.30 aga istusime kuuekesi taas kustuva lõkke ääres, et vastu võtta uusaasta saabumist Eestis. Kuidagi juhtus nii, et meelitasime ühe noormehe teenindavast personalist napsi võtma, kes koju siirdudes kutsus soovijad endale külla. Sinna Arho, Toomas ja Monika dukdukiga sõitsidki. Hiljem kuulsin, et oli kuskil hirmus porine ja sopane kant olnud, Arho avastas kell pool kolm päeval hotellis ärgates oma heledad püksid vannitoa põrandalt, mida ta lootusetul pilgul silmitses ning siis hoopistükis ära visata otsustas, kuna leidis, et elulooma neist enam ei saa.

Ise tahtsin järgmisel hommikul iga hinna eest ikka Nālānda ülikooli varemetsesse ekskursioonile minna. Eks magama sai ju kella poole 5 paiku, nii et ärkasin kümme enne üheksat õnnekombel mingi hirmsa kolksatuse peale koridorist. Selle peale kargasin sängist, arendasin tõeliselt sõjaväelaslikku riietumiskiirust ja jõudsin bussi vahetult hetkeks, kui Linnart oli sissejuhatava loengu lõpetanud ja kõik istet võtsid. Linnart, kes oli otsustanud, et igasugune anarhia tuleb nüüdsest ära lõpetada, andis ka punkt kell 9 korralduse liikuma hakata, nii et mitmedki tavapärased kohmitsejad ja hilinejad maha jäid ja päeva Bodhgaya erinevates templites ja kloostrites veetma pidid, kus ju ka ilus oli olnud.

Nālānda oli budistliku India kuulsaim kloosterülikool, kus õppis sadu üliõpilasi ja kuhu tuldi õppima isegi kaugelt Jaapanist. Seal õpetati budistlikku filosoofiat, loogikat, matemaatikat ja astronoomiat, meditsiini, mehhaanikat, õigusteadust ja riigijuhtimiskunsti. Budistliku filosoofia rüpes leiutati Indias ka tühjuse ehk nulli mõiste, mis lõpuks araablaste vahendusel Euroopasse jõudis. Nālānda õitseage oli 4. – 12. sajandil m.a.j. Ülikool kui kõrgeim õppeasutus tekkis niisiis Indias ligi tuhatkond aastat varem kui Euroopas. Nālānda ülikooli hävitasid 12. sajandil India vallutanud moslemid, kes budismi Indiast lõpuks välja juurisid, kuna see oli ennekõike kõrgkihi ja vaimuaristokraatia religioon, samas kui hinduism oli ennekõike laiade rahvahulkade usk, millest moslemid ka jagu ei saanud. Budistlik intelligents lihtsalt hävitati füüsiliselt või põgenesid nad budistlikesse naabermaadesse. Tänapäeval on budistide arv eriti tänu tiibeti emigrantidele Indias taas vaikselt kasvamas.

Sisepääs arheoloogiamuistisele maksis 2 USD, videoluba veel juurde 25 ruupiat. Jätnud seljataha kätseva ja pealetükkiva kaubitsejatemassi, sisenesime hiiglasuure seni väljakaevatud varemetsela vaikusse. Ülikool (sanskriti keeles vihara) oma õppehoonete, kloostrite, templite ja stuupadega oli lainunud 5 korda 5 km suurusel territooriumil, millest on seni välja kaevatud vaid väike osa. Seal ennegi käinud Sven ootas põnevusega, mida siis giid nüüd jälle kokku luuletab, nagu see vist giididel igal pool kombeks on. Loomulikult näitas giid hardusega ruumi jäänuseid, kus olevat õpetanud filosoof Nagarjuna (tegelikult elas see suur budistlik mõtleja sajandeid enne Nālānda ülikooliks kujunemist), kivikongi, kus olevat elutsenud filosoof Śāntideva (kes seda takkajärgi täpselt teab, kus ta elas?) ja samuti teatas ta, et kui moslemid ülikooli raamatukogu maha põletasid, oli see põlenud 6 kuud (tegelikult allikate järgi kolm kuud – Indias kirjutati ju palmilehtedele ja need raamatulademed võisid kitsastes kiviruumides vähese õhuhapniku juurdevoolu tõttu tõesti kaua tossata). Igatahes on välja kaevatud raamatukoguruumide tellistest seinad seniajani tugevasti läbi tahmunud.

Järgmine peatus oli Rajgiri oma kahe mätipu ja neil asetsevate templitega. Pärimuse järgi olevat Buddha peale suurt virgumist siirdunud Rajgiri ja pidanud seal jutluse lindudele. Ühele mäetipule tuleb sõita köisriipiteega, aga et selle saba oli kilomeeter pikk, siis otsustasime piirduda ainult teise tipuga, kuhu viib laugjas jalgsitee. See oli pikk kõndimine; teeservades istusid või karglesid rõõmsad uudishimulikud ahvid, kes püüdsid kaubitsejatel küpsiseid näpata. Rajgiri mägede templid on rajatud

hiinlaste ja jaapanlaste poolt ühe hiina budistliku filosoofi mälestuseks, kes õpetas Nālanda ülikoolis 7.sajandil. Kaks pühapaika asetsevad vahetult enne mäetippu koobastes, üks on oma altariga aga otse tipuplatool, kust avanes ümbritsevatele orgudele muidugi võrratu vaade. Otsin seal mõned tutvustavad pildiraamatukesed ühelt kaubapoisilt, kes istus kurvalt, et temalt keegi midagi ei osta. Ta oli selle peale nii rõõmus, nagu oleks lind pihku lasknud, ja andis mulle kõik viis tükki kokku 200 ruupia eest ära.

Teel alla parklasse palusid mitmed hindu noorte rühmad mind peatuda ja koos nendega pildile poseerida, muidugi sooviti kogu aeg head uut aastat. Kui juba bussis istusime, sisenesid aga kaks poissi mingi algelise seebikarbiga ja tegid ettepaneku, et teeme vastastikku pilti nii, et tema annab oma aparraadi mulle ja vastupidi. No ma olen umbusklik inimene - vaatasin, et see asi on kahtlane ja keeldusin. Siis jõudsidki bussi juurde kaks automaatidega avalikku korra valvesõdurit, mille peale poisid välja kargasid ja punuma pistsid nii et kannad välkusid. Selguski, et see pidi selline sulide võtte olema kaamerate varastamiseks. Korralvalvurid sõitsid meiega kaasa Rajgiri asula piirini ja soovisid seal head teed.

Tagasi jõudnud, nägin hotelli fuajees millegipärast nukrat Arhot. Ütlesin talle, et tulgu mu tuppa, saab oma fotokaamera koos kotiga kätte, mille peale lõi ta särama, nagu oleks miljonilise loteriivõidu saanud. Nimelt ei mäletanud ta üldse, et olime öösel tema kaamera lõkkeplatsil üles leidnud ja et ta selle minu kätte oli hoiule andnud – ta arvas, et oli selle öösel seal pärapõrgus poriaugus külas käies ära kaotanud.

Käisime kõik veel OMis söömas, kus tuli oodata küll meeletu aeg, aga sai tasutud hea kõhutäie tõeliselt värskestest toiduainetest tehtud delikatessidega naeruväärse hinna – 100 ruupia eest. Iga vist ilmaaegu ei soovitata seda söögikohta ka Lonely Planeti veebileheküljel. Siis istusime veel Linnartiga nende toas, arutasime päevasündmusi ja hävitasime nagu muuseas ära ka mõned öösest jäänud konjaki- ja viskipudelite põhjad, sest mis mõtet oleks neid tilkasid rasketes klaaspudelites ristiks ja tülinaks kaasa vedada.

2. jaanuar

Hea uni oli öösel seekord, nagu oleks sooja sepikuga pähe saanud. Eks see eelmine öö oli ju nii nagu ta oli. Kell 7 niisiis sööma; olen siin õppinud hindama hommikust lihtsa pudru söömist, sest need kohalikud teravamaitseelised möginad ja plöginad on tõesti ära tüüdanud. Juba nägemine ajab veidi iiveldama. Igaks juhuks viisin kohvri juba enne sööki fuajeesse ja kuna buss oli lahti, siis käiasjad ka sisse, et enda, ja Aiki, aga igaks juhuks ka Linnarti, Signe, Pireti, Sveni ja Annela kohti kinni panna. Oli ju kartus, et anarhilise sissetungi käigus valib igaüks jälle parima koha teisi arvestamata. See kippus muide tõesti täide minema, nii et igati ettenägelik samm.

Kell 8 asusime teele, sest ees ootas 7 tundi sõitu hindude pühasse linna Varanasi.

Paar tundi hiljem lasi Tendzin peatada bussi ja teatas, et English Monument (nii nimetatakse ölle- ja napsipoodi) on kiirtee ääres. Ta juba teab, mida me aegajalt väga tahame. Ainult - mööda raudredelit tuli alla kolme meetri kõrguselt ronida, siis kiirtee alt läbi tunneli teisele poole teed poe juurde ja uuesti tagasi mööda redelit üles, kilekott pudelitega hambus nagu pussnuga mereröövliil. Ainult King Fisher Strongi oli paraku, aga mõne sellise kange asja valges pudelis võis võtta küll, selle maitse ei ole hirmus. Ent kohaliku külarahva seas oli kumu levima hakanud, et ilusad valged naised on tee peal. Kus siis maailmatu parv kohalikke tõmmusid noormehi tuli valge peaga tüdrukuid vaatama. Ronisid mööda redelit üles nagu mongolid vanavene kindluse piiramisel. Ja näpuga tahtsid lausa katsuda neid ilusaid valgeid maailmaimesid, nii et daamidil tuli ruttu bussi põgeneda. Asi sai alguse sellest, et tüdrukud otsisid seal onnide vahel väljakäiku, algul juhatati nad lihtsalt kahe maja vahelisse prakku, nii nagu see seal külas kombeks oli. Lõpuks üks uberik leiti ja seal ukse juures mehed pakkusid kõik neile poolikuid ajalehetükke tualettpaberiks. Kõik piirdus siiski vaid sõbraliku uudishimuga.

Siis tehti bussijuhtide söögipeatus, sest juhid ei olnud jõudnud hommikul korralikult einestada. Söögikoht oli muidugi vastav küll ega äratanud suurt usaldust. Ent kõhud olid paljudel tühjad ja praekartulilõhn lausa uimastav. Eks siis mitmed meie seast sõidki neid isuga. Loodetavasti läks õnneks, hilisemaid pretensioone ei ole kuulda olnud. Ainult toitu valmistati küll uskumatutes tingimustes. Ise ei sõönud igaks juhuks, sest enesetunne läheb üha kehvemaks ja vastu hakkab.

Bihari ja Uttar Pradeshi osariigi piiri ületamisel ärkasin tukastusest, sest Linnart alustas Varanasi tutvustamist. Selles hinduistide pühimas linnas on piki Gangest kahel pool kilomeetrite ulatuses templeid, hindud suplevad ja pesuvad end seal jões, nende sooviks on ka seal surra ja põletatud saada. Nimelt hinduistidel ei ole kalmistuid – surnukehad põletatakse ja tuhk saadetakse puulehtedest aluse peal piki jõevett allavoolu. Varanasi (endise nimega Benares) lähedal on ka budistide pühimaid kohti Sarnathi Hirvepark, kus Buddha pidas oma esimese õpetuskõne. Ka džainistlikke templeid on läheduses. Nii et pühapaikade üliküllus, aga erinevalt Lähis-Idast ei tule seal kellelegi pähegi usu pärast tülitsema hakata – see on Indiale omane religioosne tolerantsus.

Kuna Varanasis on raske vastavaid poode leida, oli aeg teha teine Monumendi peatus – seekord rummi oma, 375g 120 ruupiat. Kilomeeter eemal järgnes kolmas Monument, seekord ölle oma, kus Ikon või Chancellor mõlemad maksid 65 ruupiat pudel. Aga sulid müüjad kraapisid iga pudeli pealt hinna maha, eks ilmselt oli õige hind väiksem.

Kell 16 paiku sõitsime Varanasi sisse ja majutusime Hotel Indiasse. Ümberringi asetsevad India õhuväe kasarmud ja ohvitseride messid, otse hotelli kõrval uhkeldab hõbedase teraslinnu kuju otsekui mõne punalenduri mälestusmärk vene ajast. Hämardudes sõideti rikšadega (50 ruupiat sõiduki peale ühe otsa eest) Gangese äärde tuleriitust vaatama. Pooletunnine retk läbi Varanasi tiiptunni oli katsumus – meeletu sudu ja matusetuleriitade suits, tänavaid ummistavad tranduletid, eeslid ja pühvikarjad ja karjuvad kerjused. Gangese kallas oli muidugi paksult uudistajaid ja palvetajaid täis, nii et tuleriitust,

mis kestis paarkümmend minutit, oli raske jälgida, veel raskem aga jäädvustada. Mõistlikum olevat hommikul päikesetõusu ajal vaatama minna, kui on pildistamiseks valgust. Võitlesin vägisi pealetükkiva jubeda iiveldustundega ja otsustasin, et rohkem ma selles linnas end proovile ei pane.

Reisi lõpuni on jäänud veel 6 täis päeva – 2 Varanasis, 2 Delhis ja 2 Amritsaris, lõpuks kojulennupäev. Väsimus hakkab tundma andma – mõtled õhtupoole, et heidad korraks pikali, ja siis viskab nagu kotiga pähe, paari tunni virgud lausa surmaunest.

3. jaanuar

Igahommikuse bussikohtade hõivamise anarhia ennetamiseks viisime Linnartiga pakid bussi enne teisi. Hommikusöök oli tõeline müstika – kelnerid jooksid kogu aeg ringi nagu haiged jäneseid ja tassisid toitu ja nõusid, aga ikka oli kogu aeg kõike puudu, küll võid, küll tasse, küll mahla, küll röstleiba. Tohtu hulk kelnereid, aga ei mingit organiseerimist ega läbimõeldud logistikat. Õnneks suutsin siiski mõne suutäie süüa.

Sõitsime nüüd 20 km kaugusele Sarnathi. See on budismi tähtsuselt teine püha koht - Hirvepark, kus Buddha pidas oma esimese jutluse, mida isegi hirved olid pealt kuulanud. See on kloostrivaremete väli, kus kõrgub ka suur tornikujuline stuupa – vanim üldse - ja kus templivaremetes on Buddha iste, kus ta pärimuse järgi olevat jutlustanud (loomulikult tuli seal ka ennast pildistada lasta!). Muistise territooriumi servas võrkaia taga elavad hirved, keda poisikesed (mõistagi tasu eest) põõsastest kutsuvad: "Auh! Auh! Bamby, come on!" Ilusad loomad on nad küll, vaatavad sulle niiskete silmadega otsa, kui saiatükke võre vahelt sisse viskad. Muuseumi tähtsaimaks vaatamisväärsuseks on keiser Ašoka ajast pärinev kolmiklõvisammas, mis on ka India vapisümboliks.

Värava taga valitseb muidugi uskumatult agressiivne kaubandus. Ent selles on võimalik ka nõ. ellu jääda, Arho ja kaubitseja vahel toimus näiteks järgmine dialoog: "Osta ära, ilus savist jumalakuju, maksab sada ruupiat!" – "Aga sa parem kingi see mulle!" – "Ma ei saa kinkida, see on minu jumal!" – "Kas sinu jumal on siis raha eest müüdav?" Ja oligi poisil juhe koos.

Hirvepargi kõrval on ka džainistide tempel. See on budismiga peaaegu ühevanune religioon, mille pooldavad väldivad võimalikult elusolendite tapmist, nii et kurnavad vett ja söövad ainult taimetoitu, mõned isegi hingavad läbi marlimaski, et mitte pisilasi tappa. Lisaks oli templi ümbrus muidugi täielik paljasjalgsete kokkutulek, sest jalatsitega tallab putukaid ju hoopis rohkem surnuks kui paljalu, nagu nad ise kõnelevad.

Osa rahvast sõitis suurema bussiga linna, et Varanasi hinduistide templeid vaadata, Mul oli eilsetest hinduistlikest roppustest küllaga, nii et läksime Linnarti ja budismihuvilistega hoopis samas Sarnathis Tiibeti karmapa koolkonna peakloostriisse. Linnart, nähes näljast koeraema poegadega, ostis putkast kukleid ja söötis neid, tükke ette visates. Tarkade silmaga koeraema sõi algul ka kõhu täis, aga siis võttis tükke hambusse ja viis nurga taha, et sinna jäänud kõige abitumat poega sööta.

Ilusas roosipõõsastega pargis asetseb India tähtsaim Tiibeti ülikool, tähtis tibetoloogia ja budistlike tekstide uurimise teaduskeskus. Parajasti oli õppevaheaeg, aga munkadest õpetlasi sõelus ikka raamatukogu ja elumajade vahet. Ülikooli kirjastusse tuli ronida läbi poolelioleva maja ehitusprahi, aga kirjastus ise oli igati moodsa tehnoloogiaga sisustatud. Ülikooli raamatukogus valitses tüüpiline asjalik tööõhkkond, vast kõige huvipakkuvam oli ksülograafilisel meetodil trükitud tiibeti vanade raamatute hoidla. Piklikud lehed ei ole mitte kokku köidetud, vaid lehtede pakk on mässitud kaunilt kujundatud siidkangasse.

Nüüd viiski Tendzin meid Silk Emporiumi. Uudistasin küll põnevusega, kui daamid endile sarisid ümber keerutada lasksid, samuti seda, kui palju nad siis ka igas värvitoonis küütlevaid siidsarisid ja salle kokku ostavad, ent langesin hoopis ise ostlemiselõksu, sest avastasin lipsuosakonna. Kaheksa imelist siidlipsu 4000 ruupia eest on vast veidi kallis India kohta, aga Eesti kohta jälle väga soodne.

Linna piiril olevad Inglise monumendid on Varanasis spetsialiseeritud – ühed on rummi, teised õlle ja kolmandad viski omad, nii et meie buss pidi linna sisenedes ikka mitu korda kinni pidama.

Õhtul kuulsime ka Viktori ja Monika seiklustest. Nad olid Gangese ääres käinud templeid vaatamas, tohutute palverändurite masside tõttu on seal sõjavägi korda pidamas. Soldatid seisavad iga templi ukse juures. Kuldtempli juures, kuhu tõhivad siseneda ainult hindu mehed, luiskas Viktor end hinduistiks, et sisse saada, ja sai ka. Õhtul hiljem istusime väiksema seltskonnaga Linnarti toas ja puhkasime jalga. Nüüd oli tekkinud ka veidi söögiisu, kuid restorani toidulõhnu ma eriti sisse hingata ei tahtnud. Tuppä tellitud toitu toonud kelneripoisi lausa põlevisilmne "imestus" tillukese 50-grammise Vana Tallinna pudelikese üle oli nii suur, et selle ta kingiks saigi, ja selg ees ukse poole väljudes kummardusi tehes lahkus ta rõõmujoovastuses.

4. jaanuar

Hommikul 5.15 oldi käidud Gangese ääres päikesetõusu ja püha pesemist vaatamas. Minek oli kohati hirmus olnud, sest vahepeal dukdukke ja teisi sõidukeid edasi ei lastud ja tuli ronida läbi igasuguste koledate keskaegsete räpaste käikude, kus ümber lõkete lebati ja mida seal kõike veel ei tehtud. Ent nagu neile öeldi, oli olnud see esimene ilus päikesetõus sel aastal. Kallas oli küll olnud väga räpane, igal pool lehmad, sõnnik, praht ja roppus, aga jõe äärde laskusid kivitrepid ja avanesid ilusad vaated kallastele ja templitele mõlemal pool jõge. Hindu usklikud sooritasid massilist püha pesemist sogases vees, mõned isegi jõid seda ja pesid hambaid. Hindud soovivad Varanasis surra, siia tullaksegi surema, et siin põletatud saada ja tuhk Gangesesse heidetud saaks. Põletuspaikades valitseb matusetuleriitade toss ja vaatepilt ei olnud olnud just kõige meeliülendavam. Aga hommikusöögi ajal räägiti igas lauas õhinal erinevatest surnupõletamise viisidest, nii et ma oleks nagu krematooriumitöötajate konverentsile sattunud. Söögiisu mõistetavalt mul eriti polnud, nii et rüüpasin

rohkem vedelikke.

Linnas on väga palju osavaid sulisid, kes meelitavad igasugu nippidega ka surmani väsinud turisti õhinal ostma. Monumentides kraabitakse hinnasilt ära ja küsitakse rohkem. Varanasi võiks kanda nime SUSUSU – Sulide, suitsu ja supluse linn.

Asjad kokku pakitud, oli kell 12 check-out, kohvrid pandi bussidesse, käsipakid igaks juhuks hoiuruumi, nii et kella poole viieni sai veel soovi korral linna vaadata. Ent osa käsipakke oli boyde poolt fuajeest hoiuruumi tassitud omanike teadmata, nii et need pakid oleksid hiljem ära sõites äärepealt mahagi jäänud, sest valitses arvamus, et boyd on kõik asjad peale laadinud. Hea, et mõned umbusklikumad oma asju kontrollima ja seejärel paaniliselt otsima hakkasid, mille peale siis ülejäänud ka ärkasid ja oma pakke otsima siirdusid. Kaotsi õnneks ikka midagi ei läinud.

Kell 19 väljus rong Delhisse. Nägin ka piletit, need olid välja trükitud viie või kuue inimese kaupa. Meie vahekäigus oli meie rahvale määratud 5 nummerdatud kohta, Varanasi-Delhi vahemaa 750 km ja koguhind viiele umbes 3450 ruupiat.

Rongisõidu algus oli närviline ja tüütu nagu harilikult. Olen üldiselt kannatlik inimene, aga juba kolmas taoline hullumeelne rongisõidu algus on liig mis liig. Seevastu see esimene ööpäevane Delhi-NJP reis meie väikesele 17-lisele grupile oli hoopis meeldivamates oludes ja täiesti inimlik. Kardan, et suure grupi kohtade reserveerimine jäi Tendzini reisifirmal liiga hilja peale, et meie gruppi kokku ei õnnestunud broneerida, nii nagu 2005.a. oli.

Meie kupeevahesse tuli ka kahe väikelapsega india pere. Muidu kenad lapsukesed, aga rähklesid ja müdistasid selles kitsuses nagu Budjonni ratsaarmee. Aga vanemad rõõmustasid küll, kui palusin mulle loovutada alumise asemel ülemine kolmas koiku, kus mul õnnestus segamatult silm looja lasta. Ega lastele need laelused kohad just turvalised ka ei ole. Mitmed teised meie seast, kes teistesse vagunitesse olid sattunud, see-eest ei saanud aga üldse sõba silmale, sest igal pool norsati mis mürises ja peeretati, nii et ära tahtis lämmatada.

5. jaanuar

Taas Delhi! Hommikul käis restoranvaguni poiss mannerguga ühes rongi otsast teise ja ühte suunda minnes hüüdis "Tea! Tea!", tagasi tülles aga "Coffe! Coffe!". Proovisin huvi pärast mõlemal korral, oli ikka üks ja seesama määratlematu piimaga tehtud magus jook, 5 ruupiat tops.

Tiibeti New Aruna Nagar Colony's, kuhu taas majutuse saime, ei ole ka vahepeal midagi muutunud, isegi sandid ja kerjused näivad tuttava olemisega, nagu mõni tähele pani.

Päev oli vaba ehk, nagu Linnart ütleb, " mõeldud independentseteks aktiviteetideks". Käisin metrooga Connaugh Place'i kauplustes, saatsin postkaarte, einestasin restoranis Volga (venepärane muusika, aga india toidud nagu ikka, õlu ja praekala kokku 250 ruupiat), uurisin muusikapoode – ja avastasin juhtumisi Linnarti, Signe ja Budismi Instituudi juhtkonna rahva ühes kenas puhvetis nimega Coffe Union House endile õlle ja muu hea-pareмага mõnusat äraolemist tegemas. Eks ma siis puhkasin ka pudeli King Fisheriga jalga ja siirdusin edasi, ehk, nagu teatasin: "Kuskilt ma ilmusin ja kuhugi ma jälle kaon." Tegelikult läksin metroojaama. Vidhan Sabha peatuses võtsin seekord hoopis velorikša hotelli tagasisõiduks, et seegi liiklusvahend ära proovida. Paari kilomeetri pedaalidevõntamise orjatöö eest küsis hindu-onu vaid 20 ruupiat. Ja tal ei olnudki keel ripakil!

Nüüd ei olegi muud, kui esimest korda internetti sel aastal ja asju jälle ümber pakkima. Homme hommikul kell pool 6 antakse kohvrid hotelli hoiule, siirdutakse vajalike asjadega rongi peale ja mõnetunnine sõit läheb põhja poole sikhide pühasse linna Amritsari.

6. jaanuar

Juba eile õhtul tundus Linnart haiglane ja ütles, et ei tule Amritsari ning jääb end kosutama. Tegelikult reis on pikk ja paljudel on külmetus kallal, kõik on väsinud ka. Mul on midagi seedimisega ja kõik toidud ajavad iiveldama. Oli paras õiendamine varahommikul pakkide äraandmiseks Tara Hotelis – valvur sebis unise näoga ringi ja kuhjas kohvreid, mida Amritsari kaasa ei võta, koridori. Aga et kõik peab peale passitud saama, eriti Viktori poolt, siis ei lahkunud ta enne, kui pakid hoiuruumi olid viidud. Me polnud ju ainukesed seal, kogu aeg käib üks sisse-välja kolimine ja rikšajuhid heebeldavad ringi, ime siis, et mõni kogemata võõrast asja kaasa ei haara.

Rong Amritsari nägi välja nagu Minsk-Tallinna oma vanasti, viis suurt tugitooli reas, vahekäik keskel, ainult suured pakiriivulid olid lae all ja hommikueine hinna sees. Kui tee toodi, ootas Viktor muidugi kohe sööki ka, aga võta näpust – neil on komme enne teed juua ja siis alles midagi peale hammustada. Lõpus oli ka jälle tee muidugi. Mait ja Argo mu kõrval magasid kõik need 6 tundi süüta lapseund, ärgates vaid korraks teejoomiseks üles.

Amritsar on Punjabis osariigi tähtsaim linn, ka sikhide püha linn, asetseb 450 km Delhist, sõit kestab 6 tundi. Tendzini rühmapiletit nägin, et üheotsa sõit viiele inimesele maksab kokku 2850 ruupiat.

Sihtkohas olid meil muidugi bussid vastas. Huvitav, et ühe meie bussi külgedele on maalitud Boliivia lipud – punane-kollane-roheline trikoloor. Siis selgus, et see on ka sikhide lipp. Sikhe on kokku umbes 20 milj., paljud neist elavad mujal maailmas. Tegemist on pandžaabi keelt kõnelevate sikhi usu pooldajatega. Enamik maailmas ringi rändavatest turbanikandjatest ongi muide sikhid, mitte moslemid. See on tolerantne religioon, mis on tekkinud 16.saj. vastukaaluks islamile, sikhide ühiskonnas on mehed ja naised võrdsed. Nad on võimekad ohvitserid ja administraatorid, väga ettevõtlik ja sõjakas uhke ajalooga rahvas, 90% India ohvitseridest on muide sikhid.

Majutati meid Hotel Surya'sse, mis on mugav, lääneliku puhvetiga uus hoone, mida osalt alles isegi ehitatakse. Nägimegi üht maalrit köie otsas rippistmel maa ja taeva vahel kõlkumas. Tubades on isegi 60-grammistest napsipudelikestest minibaar, aga kõikides tubades laiad 2-in voodid, ja seda kõigile!

Selge see, et meeste seas tekkis rahulolematust, mida ka kahe tekiga hästi ei leevenda. Abielurahva jaoks oli olukord muidugi normaalne, naisted olid leplikud, üksiktoa tellinutel ei olnud ka probleeme. Ent homme kolitakse teise hotelli, sest siin saadi toad vaid üheks ööks.

Punjab on ühe odavaima alkoholiga osariik - King Fisheri õlu maksab 40 rp, rumm 180 g koguni 50 rp!

Esmalt sõitsime kümnekond km linnast välja Pakistani piirile, kus jälgisime koos paarituhande pealise ravahulgaga väga rahvuslikus vaimus lipulangetamisparaadi India-Pakistani piiril, mida samaaegselt tehti kaasa ka Pakistani poolel. Säravad kostüümid, vigurmarss, rahva kaasaelamine. Propagandistlik eeshüüdjate dikteeris mikrofone kaudu rahva skandeerimist: "Bharat - mataki! (India - emamaa!) Hindustan!" Teiselt poolt piiri kostis muidugi vastuseks "Pakistan!" Tseremoonia kestis pool tundi ja see leiab aset igal õhtul enne pimenemist.

Õhtuks oli kavas tseremoonia külastamine Kuldtempli juures. Kuna peakatteta ei tohi templi alale siseneda, siis kohapeal ostetud, taskurätikutest veidi suurematest riidetükkidest veidrate peakatete pähesidumine tegi palju nalja ja pildistamist oli rohkesti. Kuna paraku enne ei informeeritud tingimustest, siis pooled meist loobusid kehva enesetunde ja külma tõttu paljajalu läbi vee templi juurde minemast. Nimelt sellesse templisse minnes peab isegi sokid ära võtma, vähe sellest, ka läbi madala voolava veega renni astuma, et puhtaks saada. Aga väljas oli juba üsna vähe soojakraade. Kohalikud ise sellest tühiasjast muidugi ei hoolinud ja muudkui koorisid jalgu lahti nagu oleksid pingviinid. Meie seast tegid seda kas väga tõsised huvilised või siis isendid, kes täitsa terved nagu raudnaelad. Ise ei ole ma ka eriline ekstreemsuste harrastaja, nii et jätsin külastuse homseks soemaks ajaks.

Õõ hakk möödus India kohta enneolematult kiire teenindusega restoranis, mis nägi küll üsna söökla moodi välja, kuigi suhteliselt odava puhveti ja baaripukkidega. Keldrikorruse Disko lounge 's oli Arho koos tüdrukutega muidugi oma sõiduvees. Ülakorrusel sai ka pooli ja snuukerit mängida. Nii et otseku läänelik teenindus, aga head kohvi oli ikka võimatu saada. Ja mul millegipärast pööratab sees, võta ja proovi mis tahad, midagi ei aita.

7.-9. jaanuar

Seekord võis rahumeeli kella poole 9ni tududa. Hommikueine oli täitsa normaalne, suutsin isegi natuke süüa. Kell 10 saime pakkidega bussi peale ja startisime vaatamisväärsustega tutvuma.

Esmalt läksime sikhide kuulsa valitseja maharadža Rajin Singhi räämas suvelossi, kus oli aga päris hea relvade ja maalide muuseum, isegi kuninga troon oli klaaskappi välja pandud. See sõjamees lõi 19.saj. algul umbes 40 aastaks iseseisva sikhii impeeriumi, alistades afgaane ja viies pealinna Lahore 'isse ning suutis isegi inglased oma piirest eemal hoida. Suurepäraseid lahingute panoraamid, mida saatsid heliefektid, olid eksponeeritud moodsas hoones, kus pildistamine oli keelatud.

Sikhide seas lausa puhkepargiks on kujunenud 13.aprilli 1919 ohvrite memoriaal. Inglise kindral, kes oli sellal Punjab'i kuberner, hindas olukorda valesti ja laskis tulistada relvitute inimeste rahulikku meeleavaldust, põhjustades ligi 2000 India Rahvuskongressi pooldaja hukkamise. Traagiline sündmus on võrreldav 1905.a. Verise pühapäevaga Peterburis, kus oli samuti tegemist väärinfo ettesöötmisest põhjustatud provokatsiooniga. See on üks väheseid määrumisplekke inglaste koloniaalvõimu muidu võrdlemisi hoolikalt puhtana hoitud mundril.

Lõpuks jõudsim Kuldtemplisse. Niisiis saavad ja sokid ära ja igaks juhuks kotti, paterdada läbi renni soojas voolavas vees, edasi lasta jalgu kuivada juba marmorile asetatud vaipadel. Päikese käes oli soe astuda. Tempel on kaunis, terrasside ja rippaedadega valgest marmorist ehitis, mis paikneb nelinurkselt ümber puhastuva veega püha järve, mille keskel saarel kõrgub väheldane pühamu, mille seinad laskiski kuningas Rajin Singh katta õhukese kuldfooliumiga, milleks kulus ca 100 kg kuld. Palju usklike on kõikjal jalutamas, templi poole kummardamas, mõned ka endid vette kastmas. Sikhide usundis on abstraktne, kujutu jumal, kellest ei ole pilte ega skulptuure. 17.saj. algusest on olemas ka pühakiri, mille kuldlehtedele kirjutatud "originaal" pidulikult igal hommikul kõrvalhoonest templisse ja õhtuti tagasi hoiule viiakse. Preestraid hüütakse guru 'deks (õpetajateks) nagu hinduismi mitmetes vooludeski. Linna nimi Amritsar ise tähendab tõlkes "Ususse pühendamise linna". See nn "ristimine" toimub vettekastmise läbi just selles järves. Templis valitseb kaunis, puhas ja ülev õhkkond, turistide suhtes ollakse heatahtlikud ja kannatlikud, kui need end muidugi reeglitekohaselt ülal peavad.

Sellega saidki meie reisi ekskursioonid ühele poole. Jäänud on veel poolteist päeva "independentset aktiviteeti".

Päeva ülejäänud osa ja osa ööd veedame hotellis Royal Castle. Ka see on kena ja moodne maja, kuid ometi on kõikides tubades ikkagi üks lai voodi, ka kahelistes tubades. Huvitav majutuskomme on sikhidel. Mul oli tellitud õnneks *single room* koguni vanniga! Taas kulub aega, et tundma õppida veidraid elektrilülite süsteeme, mille kallal tuleb lausa nuputada, et lõpuks selgeks saada, kuhu ja kuidas vajutades mingi tuli süttiks või seinakontakt voolu alla läheks. Olen alati kahtlustanud, et keegi saab maailmas nende elektrimõistatuste väljamõtlemise eest spetsiaalset palka. Teine samasugune lugu on vannitoakraanidega, mis keerukuselt võisteldes erinevad üksteisest kõikide maade kõikides hotellides.

Osa rahvast täna öösel magama ei heidagi, sest esiteks on lõpupidu vaja pidada, teiseks aga hommikul kell pool 4 üles saada, sest kell 4 stardime, et kella 5 Delhi rongi peale jõuda.

Hommik. See nn. Tallinn-Minski ekspress on päris inimlik rong, ruumi istuda ja toidetakse ka hoolsasti, mis sest, et mul toit alla ei lähe. Arho kutsus tamburisse juttu ajama, eks proovisime seal veidi Old Monki ka. India pealinnas jõudsim veidi ringi hulkuda ja Tara Hotelis kohvrid lõplikult ümber pakkida, et kell 22 lennujaama sõitma hakata.

Delhi lennujaam oli muidugi tõeline läbirännuhullumaja, kus kulub ilmatu aeg. Kuigi lennuk

Helsingisse läks alles öösel 2.30, tuli enne läbida jubeaeglane immigratsiooniteenistuse saba ja mitmekordsete turvavärvate kadalipp koos endi kohustuslike lahtikoorimistega, seega kogu aeg läks sinna ära.

Väga õnnis oli end lõpuks Finnairi lennukis tunda. Ent midagi on mul lahti huviga toidu vastu – ükskõik mida ka antakse, hakkab kõik vastu. Eriti India toit, mida serveeriti lennuki soojenduskarbis – nii kui selle praotasin, pidin nina kinni pigistama ja karbi ruttu sulgema. Aga Helsingi lennujaamas sai ometi kord ehtsat kohvi, mis olukorda veidigi leevendas.

Hüvasti, India – on küll määratult huvitav maa ja tohtu palju ilusat on siin tundma õppida, aga pikalt elada siin siiski ei tahaks.

Lõpuks tänan Yokot põhjaliku korraldustöö eest, Indrekut suure grupi üldjuhtimise ja Viktorit väikese grupi juhatamise eest Indias, samuti aitäh kõigile - teiega oli tore reisi peal olla!